UCHWAŁA NR XXX.250.2021
RADY MIEJSKIEJ W CZŁUCHOWIE

z dnia 19 kwietnia 2021 r.

w sprawie przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2021 – 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2020r. poz. 713 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020r. poz. 282 ze zm.), po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku, Delegatura w Słupsku uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2021 – 2024, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Jerzy Górny

Załącznik do uchwały nr XXX.250.2021
Rady Miejskiej w Człuchowie
z dnia 19 kwietnia 2021 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MIEJSKIEJ CZŁUCHÓW

NA LATA 2021—2024

GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY MIEJSKIEJ CZŁUCHÓW

Człuchów, 2020

Spis treści

I. Wprowadzenie 5

II. Uwarunkowania realizacji programu 6

1. Podstawa prawna opracowania Programu 6

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami 6

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa 12

3.1. Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) 12

3.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 13

3.3. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 14

3.4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego 2030 .. 16

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa 18

4.1. Kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków 18

4.2. Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej w Człuchowie na lata 2014-2024 19

4.3. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2019-2022 z perspektywą na lata 2023-2026 20

III. Diagnoza zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy Człuchów 22

1. Charakterystyka gminy 22

2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa 27

3. Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków 29

4. Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez Burmistrza Miasta Ustka w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zbytków 29

5. Ewidencja zabytków miasta Człuchowa 29

6. Charakterystyka i zasoby dziedzictwa kulturowego miasta 30

6.1. Zabytki archeologiczne 30

6.2. Zabytki nieruchome 32

6.2.1. Zespół zamku krzyżackiego 32

6.2.2. Park miejski „Lasek Luizy” 34

6.2.3. Kościół św. Jakuba Apostoła 34

6.2.4. Budynki administracyjne 35

6.2.5. Budynki usługowe 37
6.2.6. Domy mieszkalne 39
6.2.7. Obiekty przemysłowe 40
6.2.8. Cmentarze 41
6.2.9. Układ urbanistyczny 43
6.3. Zabytki ruchome 51
7. Dziedzictwo kulturowe 52
8. Analiza SWOT 58
IV. Założenia programu opieki nad zabytkami 60
V. Zarządzanie programem 64
VI. Słownik pojęć 68
VII. Spis tabel i rysunków 69
Spis tabel: 69
Spis map: 69
Spis zdjęć: 69
Spis wykresów: 70
Spis schematów: 70
VIII. Załączniki 70
IX. Bibliografia 70

I. Wprowadzenie

Zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego ma kluczowe znaczenie dla kulturowej identyfikacji, budowania wartości i poczucia tożsamości mieszkańców, a także planowania społeczno-gospodarczego rozwoju wykorzystującego kapitał bazujący na lokalnych zasobach.

Niniejszy dokument został opracowany w związku z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ustawy o ochronie zbytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003r (Dz.U. z 2020 r., poz. 1568 z późn. zm.).

Opracowanie programu można podzielić na trzy kluczowe fazy[1]:

- Fazę **poznawczą** – polegającą na zebraniu i analizie istniejących dokumentów o charakterze strategicznym i planistycznym, opracowanych na poziomie kraju, województwa, powiatu, gmin, a także rozpoznaniem zasobu dziedzictwa kulturowego powiatu i gmin.

- Fazę **analiz i wniosków** – polegającą na analizie stanu dziedzictwa w oparciu o zebrane w fazie poznawczej dane oraz określenie szans i zagrożeń, dla zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

- Fazę **programowania** – polegającą na sformułowaniu założeń strategicznych programu wraz z wskazaniem źródeł finansowania i opracowaniem systemu monitoringu i ewaluacji.

W programie przedstawione zostały zagadnienia prawne związane z ochroną zabytków i kluczowe dokumenty związane z przedmiotowym tematem na poziomie państwa, województwa oraz miasta. W programie dokonano diagnozy zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie miasta Człuchowa. W celu ustalenia celów, priorytetów oraz kluczowych działań w opiece nad zabytkami dokonano analizy SWOT. Ponadto podniesiono kwestie dotyczące zarządzania programem, w tym wskazano realizatorów oraz podmioty współpracujące we wdrażaniu programu, możliwe źródła finansowania oraz sposoby monitoringu i ewaluacji programu.

[1] por. „Gminny Program Opieki Nad Zabytkami. Poradnik metodyczny", Warszawa, 2008 r

II. Uwarunkowania realizacji programu

1. Podstawa prawna opracowania Programu

Obowiązek sporządzenia Miejskiego Programu Opieki nad Zabytkami wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ust 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – Dz.U. z 2020, poz. 282, 782, 1378 z późn. zm.). Zgodnie z ww. artykułem, burmistrz sporządza program na okres 4 lat.

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

Ochrona zabytków została zadeklarowana jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (art. 5, art. 6 ust. 1, art. 86, Dz. U. z 2009 r. nr 114, poz. 946).

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków stanowi ustawowe zadanie samorządów na poziomie wojewódzkim (art. 11 ust. 2 pkt. 7 ustawy z dnia 5.06.1998 r. o samorządzie województwa, Dz. U. z 2022 r. poz. 1668), powiatowym (art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz. U. z 2020 r. poz. 920) i gminnym (art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2020 r. poz. 713, 1378).

Kluczowym aktem prawnym, stanowiącym podstawę krajowych regulacji w zakresie ochrony zabytków, jest ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece na zabytkami (Dz.U. z 2020, poz. 282, 782, 1378 z późn. zm.). Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami, należy uwzględnić przede wszystkim:

Tabela 1. Kluczowe przepisy ustawy o ochronie zabytków... w kontekście opracowania programu ochrony zabytków

przepis	zakres
art. 3	Definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, w tym m.in.: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.
art. 4	Wskazuje, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu, w szczególności przez organy administracji publicznej, działań mających na celu: „Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

przepis	zakres
	przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska".
art. 5	Określa na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez właściciela, wskazując na zapewnienie warunków: „naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku, oraz jego znaczeniu dla historii i kultury".
art. 6	Stanowi dopełnienie art. 3 będąc katalogiem otwartym zabytków objętych ochroną prawną. Zgodnie z ust. 1, ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania, podlegają: zabytki nieruchome, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne. Ust. 2 stanowi, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.
art. 7	Określa formy ochrony zabytków, do których zaliczono: wpis do rejestru zabytków; uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
art. 16 ust. 1	Wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Celem utworzenia parku kulturowego jest ochrona krajobrazu kulturowego, oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
art. 17	Określa zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na terenie parku kulturowego.
art. 18	Zakłada obowiązek uwzględniania przy sporządzaniu i aktualizacji analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego, oraz wydaniu decyzji administracyjnych, związanych z ustaleniem lokalizacji lub realizacji inwestycji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także zapisów zawartych w programach opieki nad zabytkami.
art. 19	Wskazuje na konieczność uwzględnienia w procesie tworzenia dokumentów planistycznych ochrony: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. Ponadto nakazuje uwzględnienie w dokumentach planistycznych zapisów programu opieki nad zabytkami (jeśli gmina taki posiada), oraz dopuszcza ustalenie, w zależności od potrzeb, strefy ochrony

przepis	zakres
	konserwatorskiej, obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.
art. 20	Zakłada konieczność uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
art. 21	Wskazuje, że podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.
art. 22	Określa kompetencje do prowadzenia ewidencji zabytków na poziomie krajowym, wojewódzkim i gminnym, oraz określa jakie zabytki powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.
art. 89	Określa organy ochrony zabytków: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego, zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków; wojewoda, w imieniu którego, zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece na zabytkami.

Ponadto, uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w następujących dokumentach:

ustawa	zakres związany z ochroną zabytków
ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471. 782, 1086, 1378, z późn. zm.)	Ustawa określa, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się stan, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 r. poz. 1333, z późn. zm.)	W ustawie zaznaczono, przepisy w niej zawarte nie naruszają przepisów odrębnych, w tym o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Art. 39 określa procedurę prowadzenia robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków.
ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska	W ustawie określono, że ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości przez m.in. zachowanie wartości kulturowych z uwzględnieniem zabytków archeologicznych. Zaznaczono, że finansowanie ochrony środowiska obejmuje działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie

ustawa	zakres związany z ochroną zabytków
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1219, 1378, 1565., z późn. zm.)	zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa dopuszcza także, określenie przez sejmik województwa rodzajów lub jakość paliw dopuszczonych do stosowania, w celu zapobiegnięcia negatywnego odziaływania na środowisko lub zabytki.
ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2020 poz. 55, 471, 1378, z późn. zm.)	W ustawie wskazano kompetencje, dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew lub krzewów z terenu nieruchomości, wpisanej do rejestru zabytków.
ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990, z późn. zm.)	W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest m.in.: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa również sposób postępowania w przypadku gospodarowania nieruchomościami, objętymi ochroną konserwatorską.
ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2011 r. nr 207, poz. 1230)	Ustawa daje organom samorządu możliwość przyznawania stypendiów mających na uwadze wspieranie rozwoju umiejętności artystycznych oraz upowszechniania kultury i opieki nad zabytkami.
ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2020 poz. 1057, z późn. zm.)	Ustawa określa jako zadania publiczne, zadania w zakresie podtrzymywania i upowszechniania tradycji, rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej, rozwój kultury, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902, z późn. zm.)	Ustawa określa zadania muzeów, związane z przechowywaniem, ochroną, katalogowaniem oraz konserwacją zabytków. Nadaje ona muzeom prawo pierwokupu zabytków.

ustawa	zakres związany z ochroną zabytków
ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1479, z późn. zm.)	Ustawa określa, iż zbiory bibliotek, mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego, stanowią, w całości lub części, narodowy zasób biblioteczny, podlegający szczególnej ochronie.
ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 poz. 164)	Reguluje ochronę materiałów archiwalnych.
Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1609)	Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków Rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń na 1) prowadzenie: a) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, b) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, c) prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, d) prac restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, e) robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, (…), f) badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, g) badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, h) badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, (…);

ustawa	zakres związany z ochroną zabytków
	2) przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, (…); 3) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, (…); 4) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, (…); 5) zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, (…); 6) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073 i 1566 oraz z 2018 r. poz. 1496 i 1544) oraz napisów; Dziennik Ustaw – 2 – Poz. 1609 7) prowadzenie badań archeologicznych; 8) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, (…); 9) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku; 10) podejmowanie innych działań niż określone w pkt 1–6 oraz 8 i 9, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru zabytków, (…).

Źródło: Opracowanie własne

Warto także zaznaczyć, że problematyka ochrony zabytków, jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego, znalazła się również w wielu **międzynarodowych** konwencjach ratyfikowanych także przez Polskę. Należą do nich m.in.:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturowych w razie konfliktu zbrojnego z 14 maja 1954 r., przyjęta na Konferencji Międzynarodowej w Hadze oraz Drugi Protokół z 26 marca 1999 r. o ochronie i poszanowaniu dóbr kultury w czasie konfliktów zbrojnych (błękitna tarcza).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r., zobowiązująca do ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom swojego dziedzictwa kulturowego.
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1972 r., stanowiąca, że dziedzictwo archeologiczne stanowi źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument działań historycznych i naukowych".

- Europejska konwencja krajobrazowa z 22 października 2000 r., dotycząca wdrażania polityki ochrony krajobrazu jako dziedzictwa kulturowego, zwracająca uwagę na współpracę na szczeblu regionalnym i lokalnym dotyczącą m.in. krajobrazu transgranicznego.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 20 października 2005 r., dotycząca ochrony różnorodności form wyrazu kulturowego, tworzenia warunków rozwoju kultur i swobodnego oddziaływania na płaszczyźnie lokalnej, krajowej, międzynarodowej.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z października 2003 r., ratyfikowana przez Polskę 8 lutego 2011 r.

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa

Gminny program opieki nad zabytkami gminy miejskiej Człuchów wykazuje zgodność na poziomie strategicznym z dokumentami szczebla krajowego i wojewódzkiego. Cele te zostały wskazane w wyszczególnionych poniżej dokumentach:

3.1. Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)[2]

Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) w znacznym stopniu wpłynęła na realizację działań strategicznych i przestrzennych na poziomie krajowym. Zakres dokumentu, który obejmuje opiekę nad zabytkami i dziedzictwa kulturowego został umieszczony w działaniach i projektach do roku 2030 r. Działania przedstawione w Strategii to:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego, poprzez inwestycje w rozwój sieci muzeów, zabytki, dobra kultury, promocję i wspieranie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na liście światowego dziedzictwa UNESCO;
- wzmocnienie tożsamości, poczucia wspólnoty, więzi pokoleniowych dzięki zwiększonemu dostępowi do dzieł i instytucji kultury na wszystkich szczeblach administracyjnych oraz likwidację „białych plam" w dostępie do kultury.

Tabela 2. Wybrane projekty strategiczne w ramach realizacji założeń Strategii Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Projekt	Opis
Rozwój czytelnictwa	Projekt zakłada poprawę dostępu do kultury i wiedzy poprzez rozwój i wzmocnienie roli bibliotek jako lokalnych ośrodków życia społecznego.

[2] Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r.

Kultura obywatelska	Zakłada wsparcie inicjatyw, które mają wzmacniać postawy obywatelskie, dzięki działaniom kulturalno-edukacyjnym.
Dziedzictwo buduje wspólnotę	Założeniem jest powstanie sieci muzeów opowiadających o historii Polski, a dzięki wspólnym celom i założeniom uzyskanie wymiernych korzyści w oparciu o jednolity system administrowania i promocji.
Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota	Projekt zakłada m.in. wspieranie archiwów państwowych w projektach animacyjno-edukacyjnych.
Kolekcje	Wsparcie instytucji kultury w zakresie tworzenia i rozwoju narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej oraz kolekcji muzealnych.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o zapisy Strategii Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Informacje dot. wsparcia zabytków i dziedzictwa kulturowego wskazano w części odnoszącej się do cyfryzacji, a w szczególności w projekcie pt.: „Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej", który zakłada kontynuację działań w zakresie digitalizacji zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce, w tym muzealnych i zabytków.

3.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 powstał na podstawie przepisów art. 84 i art. 8 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami. Dokument ujednolica politykę konserwatorską na terenie kraju oraz wprowadza zasady koordynacji wielu podmiotów zajmujących się ochroną zabytków. W dokumencie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce oraz analizy SWOT, na podstawie których określono cel główny krajowego programu: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.* Do realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:

- optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Jako zagadnienia priorytetowe w obszarze ochrony zabytków wskazano:

- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym,
- merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego,
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami,
- upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

Plan finansowy

Tabela 3. Plan finansowy Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022.

Finansowanie Krajowego programu	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**Razem**
Razem środki z budżetu państwa cz. 24	1 912 600 zł	7 638 014,00 zł	8 363 300,00 zł	7 703 175,00 zł	25 617 089,00 zł
Udział w (%) w danym roku	7,47%	29,82%	32,65%	30,07%	100%

Źródło: Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022.

3.3. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030[3]

Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 nie jest dokumentem obligatoryjnym, ani obowiązującym, prace nad nim na dzień przygotowania Programu trwają. Biorąc pod uwagę, że przełom roku 2020 i 2021, jest momentem w którym kończy się wiele dokumentów unijnych oraz pespektywa finansowa, o którą opiera się znaczna część opracowań uznano, że należy zbadać w jakim kierunku będą podążały zmiany w tworzonych dokumentach.

Obecny projekt SRWP 2030, który jest już po konsultacjach społecznych, skierowany został do procedury strategicznej oceny odziaływania na środowisko, uprzedniej ewaluacji skuteczności i efektywności jej realizacji, a także kolejnej debaty na sesji Sejmiku.

Projekt SRWP 2030 składa się z 10 części, przy opracowaniu niniejszego programu istotne są w szczególności:

Tabela 4. Części SRWP 2030 istotne dla opracowania.

Część opracowania	**Omówienie**
I. wyzwania globalne oraz wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego	Elementy zawiązane z dziedzictwem Pomorza zostały tutaj poruszone w zakresie kapitału społecznego, wskazując na dużą różnorodność kulturową regionu, bogate dziedzictwo materialne, niematerialne i tradycje. Formy, ochrona zabytków oraz opieki nad nimi skupiają się na zahamowaniu procesów ich degradacji oraz poprawy stanu funkcjonowania. Wskazuje się, że przyjęta skala działań jest zbyt niska w stosunku do potrzeb. Zauważa się także niewystarczające wykorzystanie potencjału, jaki niesie za sobą obecność mniejszości narodowych, religijnych i grup

[3] Uchwały nr 914/190/20 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 15 października 2020 r.

Część opracowania	Omówienie
	etnicznych. Głównym problem, w tym zakresie jest brak spójności i regularności działań integracyjnych oraz promocji. Region charakteryzuje się dużym potencjałem zarówno dla rozwoju turystyki, jak i spędzania czasu wolnego, co opiera się w dużej mierze na zróżnicowanym dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym, podnosi to jego atrakcyjność. Dodatkową zaletą jest jedna z największych baz noclegowych w Polsce, jest ona jednak zlokalizowana przede wszystkim w miejscowościach nadmorskich. Zgodnie z zapisami SRWP 2030 zauważa się niedoinwestowanie infrastruktury kultury, deficyt w budowie parków kulturowych czy szlaków turystycznych oraz niedostateczny rozwój infrastruktury uzdrowiskowej.
III. strategiczne wyzwania rozwojowe	Wyznawania przedstawione w tej części dokumentu są materiałem wyjściowym do powstania i określenia celów i mechanizmów realizacji Strategii. Punkt 4. „Kapitał społeczny i kultura zaufania" podkreśla znaczenie dla rozwijającej się wspólnoty wartości zawarte w różnorodności kulturowej, bogatym dziedzictwie oraz tradycji morskiej w regionie.
IV. wizja województwa pomorskiego w roku 2030	Wizja Strategii opiera się na pięciu trzonach, które są kontynuacją twierdzenia „Pomorskie w roku 2030 to region DOBROBYTU:" w punkcie 5. brzmiącym „Rozwijający się w sposób trwały" wskazano bogate dziedzictwo wielokulturowe, morskie i wolnościowe jako filar dla kapitału ludzkiego, społecznego czy kluczowych branż gospodarki.
VI. rola samorządu województwa	Cel strategiczny 2. „OTWARTA WSPÓLNOTA REGIONALNA" podkreśla przesłanki z części IV, wskazując na dziedzictwo kulturowo-materialne i niematerialne jako czynnik niezbędny do budowania wspólnoty.
IX. obszary współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej	W ramach części IX SRWP 2030, wskazano wytyczne dla współpracy międzynarodowej, która obejmować może temat budowania spójnego wizerunku i promocję marki turystycznej, kultury i dziedzictwa kulturowego regionu Morza Bałtyckiego, w tym w oparciu o Dziedzictwo Kulinarne Pomorskie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Projektu Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.

3.4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego 2030[4]

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego 2030 został przyjęty 29 grudnia 2016 r. Jest dokumentem o charakterze długookresowym i określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa.

Zagadnienia związane z ochroną zabytków, dziedzictwem kulturowym, rozwojem usług z nimi związanymi oraz ich dostępnością, stanowią integralną część dokumentu.

Uwarunkowania wewnętrzne dla działu ranga usługowa ośrodków oraz rozmieszczenie i dostępność usług publicznych w zakresie kultury, a szczegółowo muzeów, wskazują na instytucje, które swoją działalnością i zasięgiem mają charakter regionalny i ponadregionalny. Dla Człuchowa taką instytucją wskazaną w PZPWP jest Muzeum Regionalne w Człuchowie.

W dokumencie zawarto informację, że największą frekwencją jako placówki muzealne niezmiennie cieszą się te zlokalizowane w Gdańsku, Malborku i Gdyni.

W dziale poświęconym turystyce i rekreacji, szczegółowiej przechodząc do turystyki krajoznawczej, która wykorzystuje bogate walory historyczno-kulturowe w zakresie dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym wskazano Krajny i bezpośrednio Człuchów.

Również w dziale środowisko kulturowe i jego ochrona, wskazano wiele elementów poświęconych zabytkom, dobrze zachowanym zabytkowym założeniom miast i wsi z okresu średniowiecznej lokalizacji oraz z późniejszych okresów, w tym jako przykład lokowanych w średniowieczu właśnie Człuchów. Ponadto we wskazanych dziełach architektury i budownictwa, a szczegółowo zespołach zamkowych lub ich pozostałościach wymieniono Zamek w Człuchowie.

W podstawowych wyzwaniach determinujących kierunki zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa w perspektywie roku 2030 wskazano, że istotnym jest[5]:

> „stworzenie przestrzennych warunków, które pozwolą wykorzystać kreatywność mieszkańców, wzmocnić współpracę na rzecz innowacyjnego wykorzystania potencjału gospodarczego, naukowego, kulturalnego oraz zasobów i walorów przyrodniczo-kulturowych”

[4] Uchwały Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r.

[5]

Kolejnymi elementami utwierdzającymi konieczność wsparcia i ochrony dziedzictwa kulturowego i zasobów kulturowych są:

- zasady polityki przestrzennego zagospodarowania województwa:

„zasada zintegrowanej ochrony - polega na integralnej ochronie wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu dla utrzymania równowagi środowiska i poprawy warunków i jakości życia;”

- pożądane zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym województwa w wyniku realizacji Celu 1.:

„ograniczenie działań negatywnie wpływających na walory krajobrazowe (w tym kompozycję urbanistyczną istniejących założeń) i zwiększenie skuteczności ich ochrony”

- Kierunek polityki przestrzennego zagospodarowania województwa 1.3.

„Rozwijanie ośrodków upowszechniających kulturę oraz dziedzictwo kulturowe Pomorza o znaczeniu krajowym i regionalnym,”

- Zasada kształtowania ponadregionalnych i regionalnych tras rowerowych, na które składają się:

Międzyregionalne:
- Trasa Zamków Polski Północnej (12)
- Naszyjnik Północy(16)

Regionalne:
- Trasa nr 134

- działania i przedsięwzięcia polityki przestrzennej, służące realizacji kierunku 2.3.:

Wykorzystanie turystyczne zasobów i walorów kulturowych regionu przez rozwój infrastruktury turystycznej w miejscowościach położonych na szlakach kulturowych:
- Szlak zamków gotyckich

- działania i przedsięwzięcia polityki przestrzennej, służące realizacji kierunku 3.2.:

- „Utrzymanie w dobrym stanie zasobów dziedzictwa kulturowego objętych ochroną konserwatorską prawną (rejestr zabytków) oraz ustawową (ewidencja zabytków), w szczególności zabytkowych układów urbanistycznych, urbanistyczno-krajobrazowych i ruralistycznych oraz licznych zamków, zespołów pałacowo-parkowych, dworskich, kościołów i założeń klasztornych, obiektów budownictwa przemysłowego i obronnego, obiektów militarnych i fortyfikacyjnych.”
- „Kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych zabytkowych założeń przestrzennych obszarów historycznych, obiektów i zespołów zabytkowych (zwłaszcza zespołów pałacowo-parkowych

i dworskich), historycznych (zwłaszcza średniowiecznych) układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy."

- Obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych miejsc o wysokich i wyjątkowych wartościach, gdzie została zachowana historyczna struktura przestrzeni i szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe: Człuchów - zespół kulturowo-krajobrazowy zamku i starego miasta z otoczeniem;
- „Wpisanie najcenniejszych obiektów, zespołów zabudowy i układów przestrzennych stanowiących dobra kultury współczesnej do rejestru zabytków, w celu objęcia ich ochroną konserwatorską."

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa

4.1. Kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków

Kompetencje organów administracji publicznej, w tym rady miasta, w zakresie ochrony zabytków, określone są w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z zapisami art. 4, ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 ww. ustawy definiuje opiekę nad zabytkami jako zapewnienie przez **właściciela lub posiadacza** warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

– popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.

Zgodnie z zapisami ww. artykułów wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi działania związane z ochroną zabytków wobec całego zasobu obiektów na terenie miasta, natomiast opiekę sprawuje nad zabytkami, do których posiada tytuł własności.

Do kompetencji wójta (burmistrza, prezydenta miasta) należy również zgodnie z art. 87.1 *ustawy o ochronie zabytków* **obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami**, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmuje Rada Gminy. Następnie program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek co dwa lata przedstawić sprawozdanie Radzie Gminy.

Do zadań wójta (burmistrza, prezydenta miasta) na mocy ustawy należy również:

– opieka nad zabytkami stanowiącymi jego własność (art. 5);
– prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22).

Władze gminy mogą uchwalić zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81).

4.2. Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej w Człuchowie na lata 2014-2024

Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej w Człuchowie na lata 2014-2024, przyjęta uchwałą Rady Miejskiej w maju 2014 roku, zakłada następujące istotne dla opracowania cele strategiczne:

– stałe rozszerzanie systemowych ram współpracy pomiędzy samorządami w obszarach kultury, oświaty i turystyki;
– kompleksowe wykorzystanie silnych zasobów lokalnych, jako klastra turystycznego.

W części diagnostycznej dokumentu, jako jedną z mocnych stron wskazano: *Zamek wraz z fortyfikacjami Człuchowa, lasek Luizy*, zaznaczono jednak, poprzez przyznanie punktów pokazujących siłę odziaływania, że zasób ten posiada niski wpływ na rozwój gminy miejskiej.

Cytat 1. Wizja miasta

> *Człuchów – miasto kultywujące tradycję i szanujące dziedzictwo wieków, a jednocześnie otwarte na zmieniający się świat, rozwijające się, tworzące dobre warunki życia dla obecnych i przyszłych pokoleń. Miasto przyjazne mieszkańcom i zapraszające gości w myśl hasła:* ***poznaj, by pokochać!***

Źródło: Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2014-2024

Przyjęta wizja miasta zakłada rozwój, który ma zapewnić przestrzeń, w którym mieszkańcom i użytkownikom będzie się dobrze mieszkało i funkcjonowało podążając za zmieniającymi się ogólnymi trendami. Jednak w oparciu i na fundamencie o kultywujące tradycje i szanując swoje dziedzictwo.

4.3. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2019-2022 z perspektywą na lata 2023-2026

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2019-2022 z perspektywą na lata 2023-2026 został przyjęty w październiku 2018 r. i stanowi dokument strategiczny wykorzystywany jako instrument zarządzania środowiskiem.

W części diagnostycznej dokumentu, wskazano iż gmina miejska Człuchów posiada następujące formy ochrony przyrody:

- obszar chronionego krajobrazu;
- użytek ekologiczny;
- pomniki przyrody.

Obszar Chronionego Krajobrazu Zespół Jezior Człuchowskich jest jednym z cenniejszych elementów w kontekście zasobu zabytków Miasta Człuchowa. Wpłynął on na powstałe założenia zamkowe zarówno w kontekście lokalizacji, jak i późniejszego ich utrzymania. Obecna forma zajmuje powierzchnię około 1108 ha oraz stanowi naturalną barierę dla Człuchowa od stron wschodniej i południowej.

Użytek ekologiczny jest położony w granicach Zespołu Jezior Człuchowskich i nosi nazwę „Mokradła nad Jeziorem Łazienkowskim". Również sąsiaduje on z założeniami zamkowymi, które położone są w zabytkowym parku „Lasek Luizy".

Dopełnieniem zasobu form ochrony przyrody są pomniki przyrody, na które składają się przede wszystkim buki, modrzew, klon i dąb. Wiek najstarszego szacuje się na 264 lata i jest to Dąb szypułkowy Quercus robur, o obwodzie 415 cm mierzonym na wysokości 1,3 m.

Zapisy Programu podkreślają atrakcyjność przyrodniczo-krajobrazową powiatu oraz jego potencjał turystyczny i rekreacyjny.

III. Diagnoza zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy Człuchów

1. Charakterystyka gminy

Człuchów – miasto w województwie pomorskim, siedziba powiatu człuchowskiego oraz gminy wiejskiej Człuchów. Powierzchnia miasta wynosi: 12,48 km².

Mapa 1. Człuchów

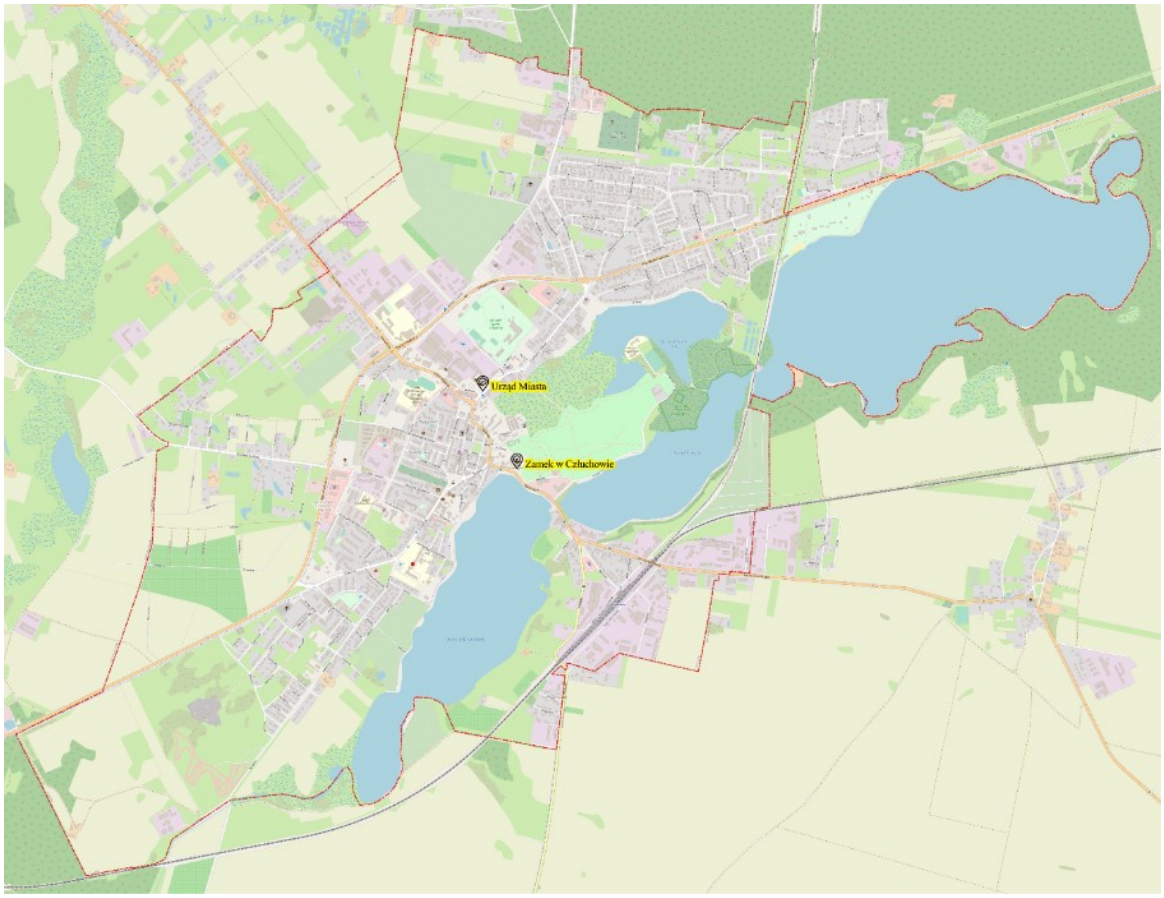

Źródło: Opracowanie własne na podkładzie mapowym OpenStreetMaps.

Człuchów położony jest w granicach malowniczego Pojezierza Południowopomorskiego, a dokładniej w granicach Pojezierza Krajeńskiego. Obszar ten został ukształtowany pod wpływem działania lądolodu, a w jego formie dominują moreny denne i charakterystyczne pofałdowania. Istotnymi elementami krajobrazu są okalające miasto jeziora, które były również czynnikiem oddziałującym na wybór tej lokalizacji pod kątem osadniczym. Jeziora te noszą kolejno nazwy: Rychnowskie (158,7 ha), Urzędowe (72,8 ha), Miejskie Duże (36,2 ha) oraz Miejskie Małe (31,84 ha). Na terenie miasta znajdują się również formy chronionego krajobrazu jak: obszar chronionego krajobrazu; użytek ekologiczny; pomniki przyrody.

Mapa 2. Obszary chronionego krajobrazu i użytki ekologiczne

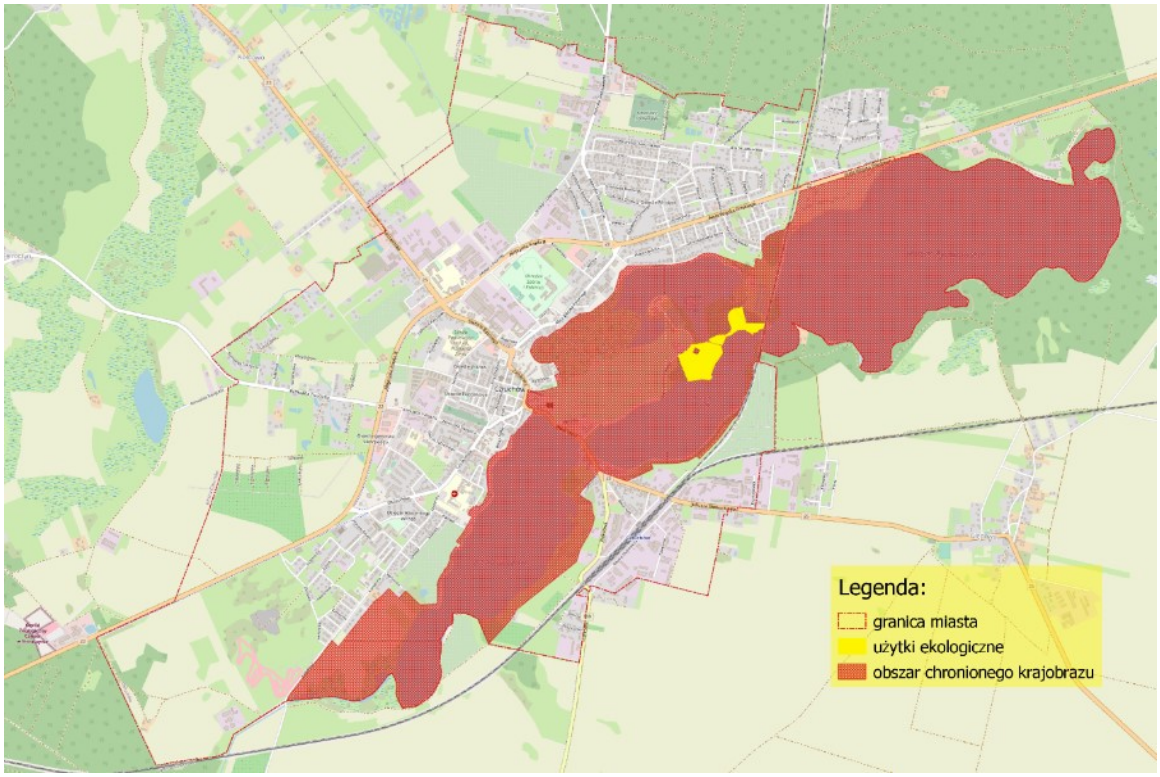

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska na podkładzie mapowym OpenStreetMaps.

Pomniki przyrody występują w dużym skupieniu szczególnie w Lasku Luizy, co prezentuje mapa pomników przyrody, wśród nich można znaleźć aż cztery gatunki drzew:

Tabela 5. Gatunki pomników przyrody

Gatunek	**data utworzenia**
Buk pospolity (Buk zwyczajny) – Fagus sylvatica	2007-07-28
Klon pospolity (Klon zwyczajny) – Acer platanoides	2007-07-28
Dąb szypułkowy – Quercus robur	2007-07-28
Modrzew europejski – Larix decidua	2007-07-28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Mapa 3. Pomniki przyrody

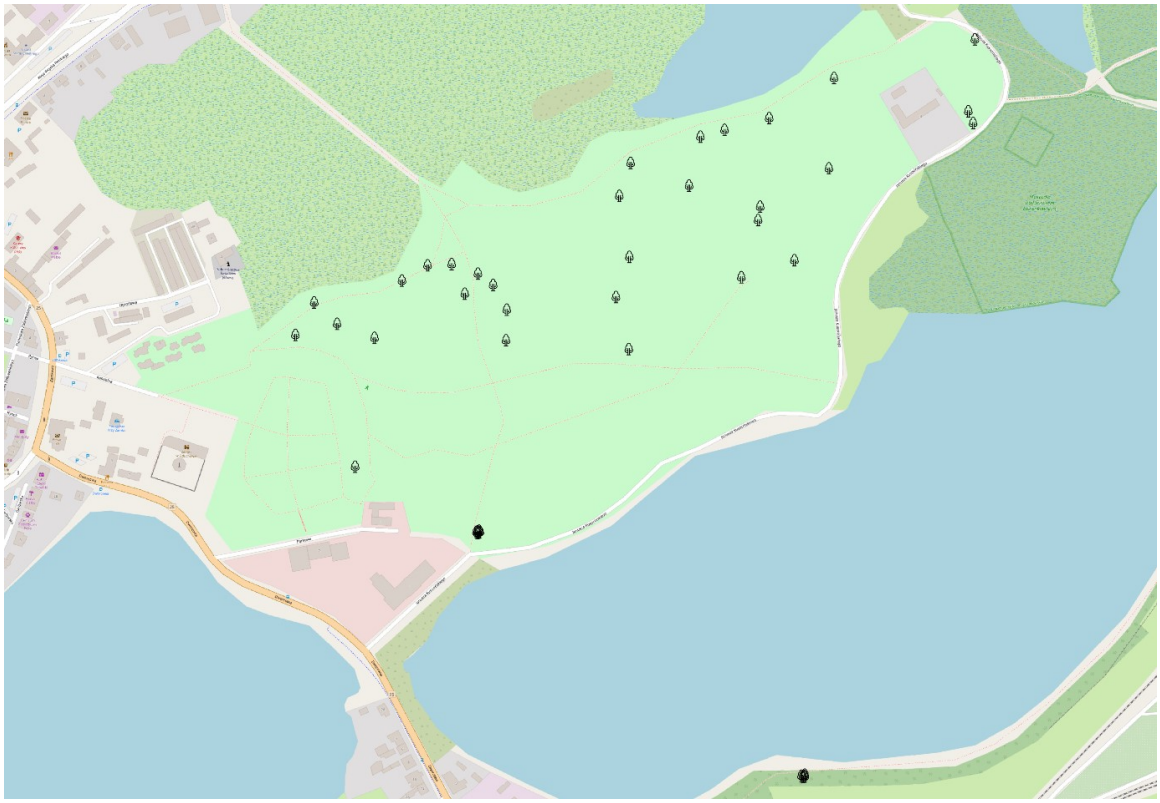

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska na podkładzie mapowym OpenStreetMaps.

Liczba ludności w 2019 r wynosiła 13 624[6], z roku na rok liczba ta spada, co prezentuje poniższy wykres i zgodnie z trendem liczba ta będzie nadal spadać. Oznacza, to że oprócz spadku wpływów do budżetu miasta, może powodować to spadek potencjału społeczności lokalnej do podejmowania działań w zakresie osobistej ochrony dziedzictwa i zabytków.

[6] Bank Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl.

Wykres 1. Liczba ludności i trend dla Człuchowa na lata 2010-2019

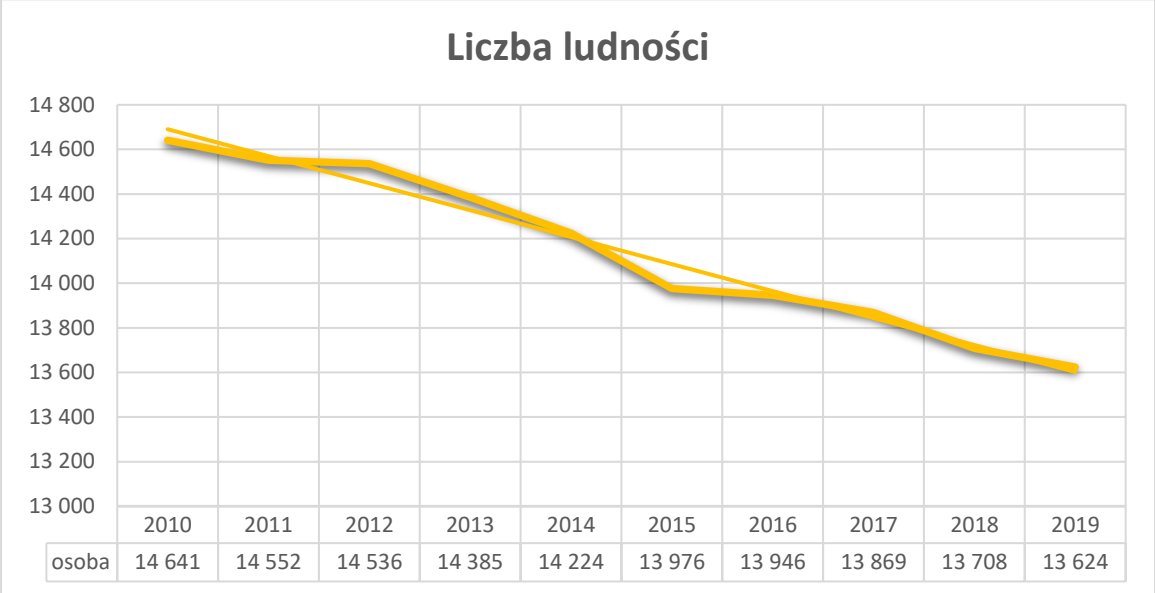

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
osoba	14 641	14 552	14 536	14 385	14 224	13 976	13 946	13 869	13 708	13 624

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl

Na spadek liczby ludności wpływ mają zarówno migracje jak i ujemy przyrost naturalny, wskazane na wykresie poniżej trendy potwierdzają dane z wykresu dot. Liczby ludności. Dane wskazują na to, że zameldowania i urodzenia będą utrzymywały się na podobnym poziomie, liczba zgonów będzie rosnąć, natomiast zgodnie z trendem powinna zacząć spadać liczba wymeldowań, nie potwierdza tego jednak średnia ruchoma, która wskazuje na utrzymujący się stan w tym zakresie.

Wykres 2. Migracje i przyrost naturalny ogółem.

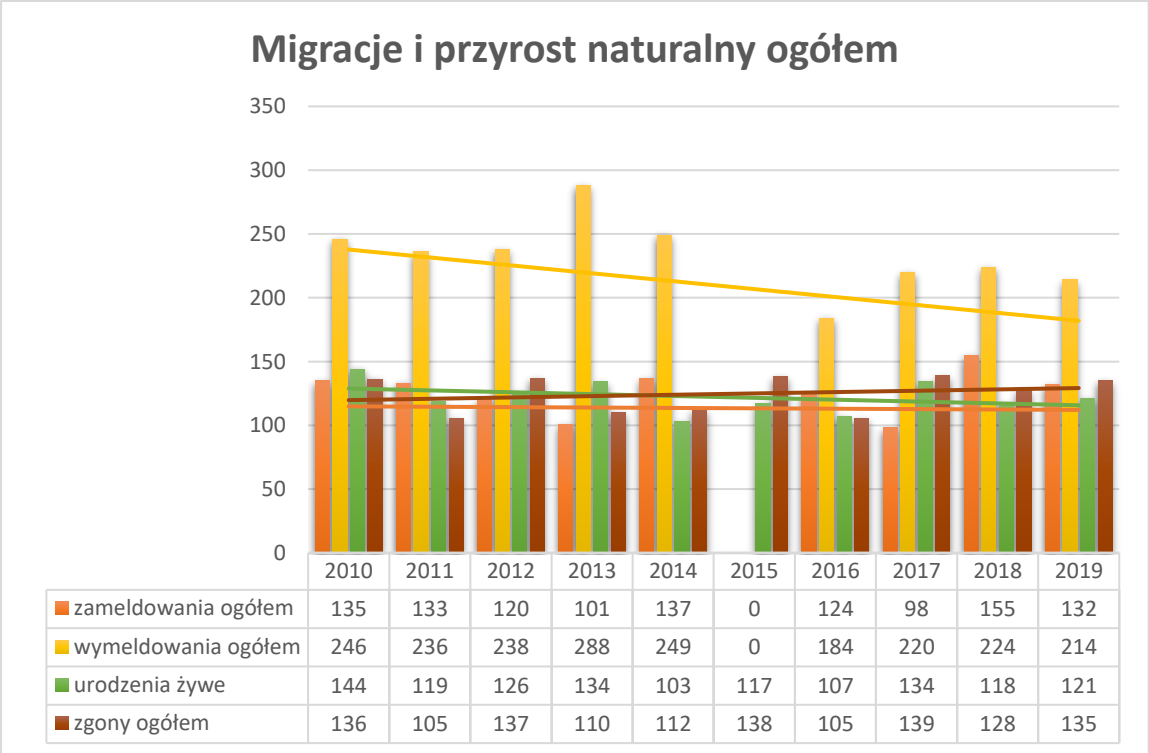

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
zameldowania ogółem	135	133	120	101	137	0	124	98	155	132
wymeldowania ogółem	246	236	238	288	249	0	184	220	224	214
urodzenia żywe	144	119	126	134	103	117	107	134	118	121
zgony ogółem	136	105	137	110	112	138	105	139	128	135

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl

Miasto rozbudowane jest w zakresie usług kulturalno-turystycznych w zakresie regionalnym i lokalnym zwłaszcza turystki jednodniowej i weekendowej. Niemniej nie oznacza to, że jest ubogie w turystów krajowych i zagranicznych. W dużej mierze przeważają turyści z Niemiec, co może być podyktowane początkami istnienia obecnego Miasta.

Tabela 6. Liczba turystów zagranicznych.

Kraj	Liczba turystów
Austria	1
Belgia	14
Białoruś	7
Czechy	8
Dania	31
Estonia	2
Finlandia	3
Francja	6
Litwa	14
Niderlandy (Holandia)	46
Niemcy	438
Norwegia	16
Rosja	18
Szwajcaria	8
Szwecja	6
Ukraina	97
Wielka Brytania	2
Włochy	1
pozostałe kraje	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych na rok 2019 z Banku Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl

Miasto w celu zapewnienia trwałości i rozwoju kultury w oparciu o tradycję dba o usługi kulturalno-turystyczne, które uzupełnia rynek prywatny. Podstawowe zasoby i dane zostały przedstawione na schemacie poniżej.

Schemat 1. Usługi kulturalno-turystyczne w liczbach

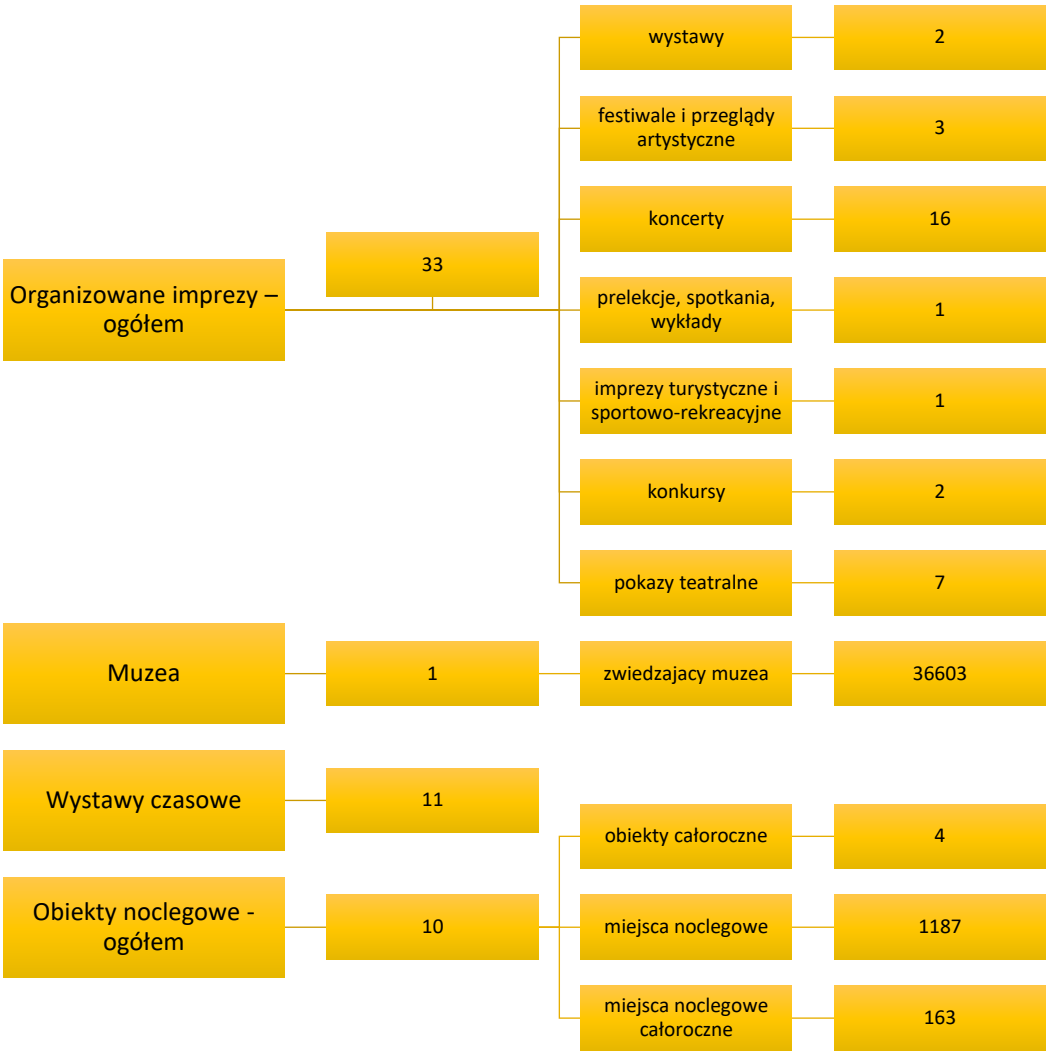

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych na rok 2019 z Banku Danych Lokalnych: bdl.stat.gov.pl

Co jednak szczególnie istotne, w granicach Miasta Człuchowa zlokalizowanych jest wiele zabytków, a poszczególne znaczenie międzynarodowe.

2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa

Według wykazu rejestru zabytków nieruchomych województwa pomorskiego (stan na dzień 6.10.2020r.) na terenie miasta Człuchów znajduje się 5 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Wykaz zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego, przedstawiony w tabeli poniżej.

Tabela 7. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego

Lp.	Adres	Obiekt	Nr w rejestrze zabytków woj. pomorskiego	Data wpisu do rejestru
1	Ul. Kościelna, Dworcowa, Parkowa Człuchów	zespół zamku krzyżackiego wraz z dawnym cmentarzem, parkiem, fosami, starymi murami kamiennymi	54	25.05.1955
2	Ul. Królewska Człuchów	kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła	188	27.09.1960
3	Człuchów	układ urbanistyczny miasta Człuchowa	386	20.12.1965
4	Ul. Wojska Polskiego 5 Człuchów	dwór	387	20.12.1965
5	Człuchów	park miejski pn."Lasek Luizy" wraz z kładką bagienną	1820	03.12.2007

Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków są objęte m.in. rygorami ochrony konserwatorskiej (wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wszystkie działania podejmowane przy tych obiektach, wymagają zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Do rejestru zabytków zostały również wpisane dwa zabytki ruchome, wg poniższej tabeli

Tabela 8. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Lp.	Obiekt	Nr w rejestrze zabytków woj. pomorskiego	Data wpisu do rejestru
1	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła w Człuchowie	B-72	08.03.1971
2	Obrazy „Portrety trumienne” w kościele pw. Św. Jakuba Apostoła w Człuchowie	26	02.08.1967

Źródło: Opracowanie własne.

3. Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Ewidencja zabytków prowadzona przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków obejmuje 82 obiekty na terenie miasta Człuchów.

4. Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez Burmistrza Miasta Ustka w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zbytków

Obejmuje 56 obiekty na terenie miasta Człuchów.

5. Ewidencja zabytków miasta Człuchowa

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblach wojewódzkich, powiatowych oraz gminnych, a zadaniem gmin jest ochrona zabytków, które znajdują się w ich granicach, zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków zawiera informacje zarówno o zabytkach ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, jak i o zabytkach nieruchomych, stanowiskach archeologicznych, historycznych układach ruralistycznych oraz urbanistycznych i innych zabytkach nieruchomych, które zostały wyznaczone przez prezydenta, burmistrza lub wójta, w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Gminna ewidencja zabytków miasta Człuchów zawiera 173 zabytków nieruchomych (z czego 82 zabytki nieruchome są ujęte również w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz 5 ujętych w rejestrze zabytków) oraz 28 zabytków archeologicznych. Wykaz kart zabytków nieruchomych objętych gminną ewidencją zabytków oraz wykaz kart zabytków archeologicznych objętych gminną ewidencją zabytków stanowią załącznik do niniejszego opracowania.

Struktura obiektów ujętych w ewidencji zabytków nieruchomych przedstawia się następująco:

Tabela 9. Struktura obiektów ujętych w ewidencji zabytków nieruchomych.

Funkcja obiektu	Udział procentowy
Funkcja mieszkaniowa (mieszkaniowo-usługowa)	58,3%
Funkcja usługowa (administracyjna)	19,8%
Funkcja religijna (religijno-mieszkaniowa)	5,2%
Funkcja historyczna i krajobrazowa	7,3%
Funkcja przemysłowa	3,1%
Układ urbanistyczny	1,0%
Inne	5,3%

Źródło: Opracowanie własne.

Największą grupę pośród zabytków, które zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków stanowią obiekty mieszkalne lub mieszkalno-usługowe. W dalszej kolejności znajdują się budynki o funkcji usługowej lub administracyjnej – szkoły, urzędy i inne, dalej cmentarze, kościoły, zamek wraz z zabudową (mury, fosa, podzamcze), budynki przemysłowe, układ urbanistyczny miasta oraz park.

6. Charakterystyka i zasoby dziedzictwa kulturowego miasta

Na terenie miasta znajduje się wiele cennych zabytków, które stanowią bogaty zasób dziedzictwa kulturowego dla całego regionu. Poza najbardziej charakterystycznym i rozpoznawalnym zabytkiem, jakim jest zamek, znajdziemy również inne, równie ciekawe zabytki, które mają niewątpliwy wpływ na odbiór całości krajobrazu kulturowego miasta.

6.1. Zabytki archeologiczne

Według ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3, ust. 4). Na terenie miasta znajdują się 24 stanowiska archeologiczne, które stanowią bardzo ważny element dziedzictwa kulturowego tego obszaru.

Tabela 10. Zestawienie Zabytków Nieruchomych Ze Zbioru Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Człuchów

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	obszar AZP	lokalizacja	funkcja
1	osada / punkt osadniczy	późne średn.	26-32/1	obręb 27, 31 działek	mieszkaniowa
2	ślad osadniczy	późne średn.	26-32/2	obręb 27, 14 działek	mieszkaniowa
3	osada / ślad osadniczy	wczesne średn.	26-32/3	obręb 27, 12 działek	mieszkaniowa
4	osada	kultura łużycka	26-32/4		
5	osada	kultura łużycka	26-32/5		
6	osada / ślad osadniczy	wczesne średn., późne średn., nowożytność	26-32/6	obręb 64, mapa 19, 2 działki	upraw ogrodniczych
7	ślad osadniczy	nowożytność	26-32/7	obręb 64, mapa 19 i 25, 3 działki	zieleni/ upraw rolniczych

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	obszar AZP	lokalizacja	funkcja
8	osada	wczesne średn. IX-X w.	26-32/8	obręb 64, mapa 25, 5 działek	zieleni/ upraw rolniczych
9	ślad osadniczy	kultura łużycka	26-31/9	obręb 64, mapa 25, 5 działek	upraw rolniczych
10	ślad osadniczy	późne średn.	26-32/10	obręb 64, mapa 25, 2 działki	upraw rolniczych
11	ślad osadniczy	wczesne średn. IX-X w.	26-32/11	obręb 64, mapa 25, 2 działki	upraw rolniczych
12	ślad osadniczy	kultura łużycka	26-32/12	obręb 64, mapa 25, 2 działki	upraw rolniczych
13	ślad osadniczy	kultura łużycka, pomorska, wczesne średn.	26-32/13	obręb 64, mapa 25, 3 działki	upraw rolniczych
14	ślad osadniczy/ punkt osadniczy	kultura łużycka, późne średn.	26-32/14	obręb 27, 17 działek	mieszkaniowa
15	ślad osadniczy	późne średn.	26-32/15	obręb 27, 2 działki	mieszkaniowa
16	ślad osadniczy	późne średn.	26-32/16	obręb 27, 9 działek	mieszkaniowa
17	ślad osadniczy	późne średn.	26-32/17	obręb 27, 17 działek	mieszkaniowa
18	ślad osadniczy	kultura łużycka, późne średn., nowożytność	26-32/18	obręb 27, 8 działek	mieszkaniowa
19	ślad osadniczy	wczesne średn.	26-32/19	obręb 27, 1 działka	upraw rolniczych
20	ślad osadniczy	kultura łużycka	26-32/20	obręb 64, mapa 25, 1 działka	upraw rolniczych
21	ślad osadniczy	kultura łużycka, wczesne średn.	26-32/21	obręb 64, mapa 25, 2 działki	upraw rolniczych
22	ślad osadniczy	kultura łużycka	26-32/22	obręb 64, mapa 22 i 25, 2 działki	kolejowa
23	ślad osadniczy	kultura łużycka, nowożytność	26-32/23	obręb 64, mapa 25, 3 działki	upraw rolniczych
24	ślad osadniczy	kultura łużycko-pomorska, wczesne średn.	26-32/24	obręb 64, mapa 25 i 22, 5 działek	upraw rolniczych
25	założenie zamkowe	wczesne średn. IX-X w.	26-32/72	założenie zamkowe	historyczna i krajobrazowa

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	obszar AZP	lokalizacja	funkcja
26	rynek staromiejski	osadnictwo przedlokacyjne i zabudowa miejska XII/XIII-XX w.	26-32/75	średniowieczny układ urbanistyczny	miejska
27	osada	kultura łużycka, pomorska	26-32/79	średniowieczny układ urbanistyczny	
28	osada	wczesne średn.	26-32/80		

6.2.Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące w szczególności:

- Krajobrazami kulturowymi,
- Układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- Dziełami architektury i budownictwa,
- Dziełami budownictwa obronnego,
- Obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- Cmentarzami,
- Parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- Miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art.6 ust. 1 pkt. 1)

W mieście znajduje się 173 zabytków nieruchomych z czego 82 obiekty stanowią zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz 56 obiekty są zabytkami nieruchomymi wyznaczonymi przez Burmistrza Miasta Człuchowa w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

6.2.1. Zespół zamku krzyżackiego

Niewątpliwie najważniejszym zabytkiem na terenie miasta Człuchów jest zespół zamku krzyżackiego wraz z parkiem, fosami, starymi murami kamiennymi. Zakon krzyżacki po zakupieniu Człuchowa w 1312r. zaczął wznosić zamek komturski. Jego budowę zakończono około 1365r. Zamek zlokalizowano w miejscu, które posiadło unikalne naturalne walory obronne, tj. nad jeziorem u nasady półwyspu. Od strony zachodniej przylegał do osady, która uzyskała prawa miejskie w 1348r. W 1454r. na początku wojny trzynastoletniej, miasto przeszły na ręce państwa polskiego i aż do 1772r. był siedzibą

starostów. W 1782 został przekopany kanał do rzeki Chrząstawy, który to spowodował obniżenie poziomu jeziora, a w konsekwencji osuszenie fos zamkowych i tak zamek zaczął tracić znaczenie obronne. W 1793 wybuchł pożar miasta i mieszkańcy Człuchowa otrzymali zgodę na rozbiórkę zamku, w celu odbudowy domów. Następnie zamek trafił w ręce gminy ewangelickiej, która na pozostałościach rozebranego zamku, w 1828r. postawiła neogotycki kościół ewangelicki, później adaptowano wieżę zamkową na dzwonnicę. Zamek przez wiele lat był poddawany pracom konserwatorskim i restauratorskim, dzięki czemu od 2013 roku w zamku utworzono Muzeum Regionalne w Człuchowie. Od 2008r. na zamku prowadzone są badania archeologiczne prowadzone przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. W 2016 r. Wojewódzki Konserwator Zbytków w Programie opieki nad zabytkami województwa pomorskiego wskazał zespół kulturowo-krajobrazowy zamku i starego miasta z otoczeniem do objęcia ochroną w formie parku kulturowego.

Zdjęcie 1. Zamek

Źródło: Opracowanie własne.

Zamek murowany z kamienia i cegły. Zespół składał się z zamku wysokiego oraz trzech przedzamczy (od zachodu, północy i wschodu zamku wysokiego). Zamek wysoki zbudowany był na planie kwadratu i posiadał 4 czterokondygnacyjne skrzydła, które zamykały wewnętrzny dziedziniec krużgankami. W narożniku od strony północno-zachodniej znajdowała się wieża na planie ośmioboku. Całość była otoczona murami obronnymi z basztami oraz fosą.

6.2.2. Park miejski „Lasek Luizy”

Bardzo wartościowym zabytkiem jest również park miejski „Lasek Luizy”. Jego historia zaczyna się około 1800 roku, kiedy to zaczęto zakładać pierwsze skwery na półwyspie Kujawy przy zamku. W 1807r. w drodze do Tylży, w mieście zatrzymała się Luiza królowa pruska, której bardzo spodobał się półwysep i tak na jej cześć w 1811r. mieszkańcy nazwali półwysep Wzgórzem Luizy. W latach 2007-2013 został poddany rewaloryzacji ze środków Unii Europejskiej.

Zdjęcie 2. Lasek Luizy

Źródło: Opracowanie własne.

Park został założony w stylu angielskiego parku krajobrazowego. Charakterystyczne elementy to otwarte przestrzenie z wysokimi drzewami, łąki, nieregularne jeziora, łagodne wzgórza, niesymetryczny, naturalny, romantyczny.

6.2.3. Kościół św. Jakuba Apostoła

W mieście znajduje się tylko jeden kościół wpisany do rejestru zabytków. Został wybudowany w latach 1644-1647, następnie na początku XVIII wieku dobudowana została wieża. W latach 1926-1927 kościół został rozbudowany o nowy korpus nawowy, prostopadle do istniejącego kościoła, co spowodowało zmianę dawnej nawy na transept. Przez takie działanie, pierwotnie orientowany kościół, oś znalazła się na linii północ-południe. Dodatkowo podwyższono mury kościoła i wieżę.

Zdjęcie 3. Kościół św. Jakuba Apostoła

Źródło: Opracowanie własne.

6.2.4. Budynki administracyjne

W mieście znajdują się cztery zabytkowe szkoły, z czego jedna aktualnie pełni funkcję siedziby Urzędu Gminy, budynek sądu, budynek poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz budynek Urzędu Miejskiego.

Zdjęcie 4. Budynek Urzędu Miejskiego

Źródło: Opracowanie własne.

Zdjęcie 5. Budynek Sądu Rejonowego

Zdjęcie 6. Budynek dawnej szkoły miejskiej, aktualnie Centrum Kształcenia Ustawicznego

Źródło: Opracowanie własne

6.2.5. Budynki usługowe

Do najciekawszych zabytków, które pełniły funkcje usługowe należą niewątpliwie budynek poczty, dawny browar Leya oraz budynek dawnego dworku.

Budynek poczty został wybudowany w roku 1892 i od początku istnienia aż do dziś znajduję się tam poczta.

Zdjęcie 7. Budynek poczty

Źródło: Opracowanie własne

Z dawnych zabudowań browaru Leya pozostał jedynie budynek administracyjny przy drodze. Budynek pochodzi z XIX wieku, podczas wojny nie doznał większych szkód, jednak wykradziono większość jego wyposażenia. Początkowo był własnością Rudolfa Leya, następnie jego żony, a od 1936r. jego syna Arnolda. W 1945r. został jednak przejęty w zarząd i użytkowanie państwowe. Przedsiębiorstwo było później przekazywane różnym przedsiębiorstwom państwowym, mimo to browar wciąż nie został uruchomiony, dopiero w rękach Połczyńskich Zakładów Piwowarsko-Słodowniczych urządzono tam hurtownie i rozlewnię piwa. W ostatnich latach był siedzibą PSS Społem, aktualnie cały teren browaru jest w rękach dewelopera, który na terenie dawnego zakładu wybudował osiedle mieszkaniowe, natomiast budynek administracyjny został wyremontowany i ma pełnić funkcje usługowe.

Zdjęcie 8. Budynek administracyjny dawnego browaru Leya

Źródło: Opracowanie własne

Dworek został wybudowany w I poł. XIX wieku i był związany ze stacją poczty dyliżansowej w Człuchowie, później pełnił funkcje mieszkaniowe, później był siedzibą PKS-u, a aktualnie jest siedzibą instytucji państwowych i samorządowych. Budynek murowano-szachulcowy, pierwotnie z dwiema wieżyczkami narożnymi, po wojnie został przebudowany i dostawiono nowy budynek, później wyremontowano elewację i dobudowano trzecią wieżyczkę.

Zdjęcie 9. Budynek dworku

Źródło: Opracowanie własne

6.2.6. Domy mieszkalne

W Człuchowie znajduje się aż 103 zabytki pełniące funkcję mieszkalną lub mieszkalno-usługową. Są to między innymi wille z XIX wieku przy ulicy Batorego oraz zabytkowe kamienice przy ulicy Królewskiej oraz przy Rynku.

Zdjęcie 10. Willa przy ulicy Batorego 15

Źródło: Opracowanie własne

Zdjęcie 11. Kamienice przy ulicy Królewskiej 11 oraz 13

Zdjęcie 12. Kamienica przy ulicy Rynek 2

Źródło: Opracowanie własne

6.2.7. Obiekty przemysłowe

Obiektów przemysłowych wpisanych do ewidencji zabytków w Człuchowie jest niewiele. Najciekawsza jest wieża ciśnień z XIX wieku. W 2008 roku przeszła remont, zamieszczono wówczas na elewacji herb miasta.

Zdjęcie 13. Wieża ciśnień

Źródło: Opracowanie własne

6.2.8. Cmentarze

Do ewidencji zabytków wpisano dwa cmentarze.

Cmentarz żydowski nieistniejący, założony w XVIII wieku. Został zdewastowany w czasie II wojny światowej, teraz w tym miejscu znajduje się niewielki park oraz tablica upamiętniająca pochowanych tam Żydów.

Zdjęcie 14. Tablica pamiątkowa na nieistniejącym cmentarzu żydowskim

Źródło: Opracowanie własne

Drugi cmentarz wpisany do ewidencji zabytków to cmentarz z 1830 roku, funkcjonował do 1977r. Przy wejściu znajduje się mała kapliczka w kształcie ceglanego walca.

Zdjęcie 15. Stary cmentarz

Źródło: Opracowanie własne

6.2.9. Układ urbanistyczny

Do rejestru zabytków w 1965 został wpisany układ urbanistyczny miasta Człuchów. Układ średniowiecznej zabudowy miasta przypominał łuk o cięciwie opartej na trakcie komunikacyjnym z Księstwa Pomorskiego do Gdańska, łuk natomiast tworzyła ulica Zamkowa. Miejscem centralnym w mieście był rynek. Miasto nie posiadało swoich murów obronnych, w razie najazdów całe miasto ewakuowało się na teren zamku.

Zdjęcie 16. Widok w kierunku rynku z wieży zamkowej.

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 11. Zestawienie Zabytków Nieruchomych Ze Zbioru Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Człuchów

nr karty GEZ	**obiekt**	**czas powstania**	**nazwa ulicy**	**nr budynku lub nr ewidencyjny działki**	**funkcja**
1	układ urbanistyczny	XIV w.	bez nazwy	układ ulic i działek	układ ulic i działek R
2	zespół zamku krzyżackiego wraz z dawnym cmentarzem, parkiem, fosami, starymi murami kamiennymi	XIV w.	Kościelna/ Dworcowa/ Parkowa	70/7, 5/8, 69, 71, 70/6	historyczna i krajobrazowa R

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
3	budynek — Kościół pw. Św. Jakuba Ap.	1644 r. –1647 r., wieża XVIII w., 1926 r.	Królewska/ Wejhera	2, dz. nr 17 obręb 64	religijna R
4	budynek — dawny dwór	I poł. XIX w.	Wojska Polskiego	5	administracyjna R
5	Park miejski „Lasek Luizy" wraz z kładką bagienną	1811 r. – 1945 r.	Kusocińskiego/ Parkowa/ Kościelna	dz. nr 8/5, 8/6, 8/7, 18 – właściciel Skarb Państwa, zarządca trwały Komenda Głowna OHP oraz dz. nr 5/3, 5/5, 5/8, 6, 7, 8/2, 8/3, 8/4, 15, 18/67, 103 – właściciel Gmina Miejska Człuchów	historyczna i krajobrazowa R
6	budynek	koniec XIX w.	Batorego	15	mieszkalna W
7	budynek	koniec XIX w.	Batorego	15	gospodarcza
8	budynek	koniec XIX w.	Batorego	17	mieszkalna W
9	budynek	koniec XIX w.	Batorego	21	mieszkalna W
10	budynek	koniec XIX w.	Batorego	22	mieszkalna W
11	budynek	koniec XIX w.	Batorego	24	usługowa
12	budynek	koniec XIX w.	Batorego	4	mieszkalna W
13	budynek	lata 20/30 XX w.	Dąbrowskiego	1	mieszkalna W
14	budynek	lata 20/30 XX w.	Dąbrowskiego	2	mieszkalna

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
15	budynek	lata 20/30 XX w.	Dąbrowskiego	3	mieszkalna W
16	budynek	I ćw. XX w.	Dworcowa	1	usługowa W
17	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	10	mieszkalna
18	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	13	usługowa W
19	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	16	mieszkalna W
20	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	4	mieszkalna W
21	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	5	usługowa
22	budynek	XIX/XX w.	Dworcowa	9	mieszkalna W
23	budynek	XIX/XX w.	Felczaka	1	mieszkalna W
24	budynek	XIX/XX w.	Felczaka	3 i 3a	mieszkalna W
25	budynek	XIX/XX w.	Felczaka	4	mieszkalna
26	budynek	XIX/XX w.	Garbarska	4 i 4a	mieszkalna
27	budynek	XIX/XX w.	Garbarska	9	przemysłowa W
28	Cmentarz ewangelicki — zlikw.	pocz. XIX w.	Kościelna (położony w obszarze Zamku Wysokiego)	dz. nr 71	historyczna i krajobrazowa
29	Cmentarz katolicki — zamknięty	poł. XIX w.	Plac Bohaterów	dz. nr 11/1	religijna
30	Cmentarz ewangelicki — zlikw.	pocz. XIX w.	Plac Bohaterów	dz. nr 40	historyczna i krajobrazowa
31	Cmentarz żydowski — zlikw.	XVIII w.	Wojska Polskiego	Dz. nr 20/2	historyczna i krajobrazowa
32	budynek	XIX/XX w.	Plac Bohaterów	3a	usługowa
33	budynek	XIX/XX w.	Plac Bohaterów	3b	usługowa
34	budynek		Koszalińska	1	mieszkalna

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
35	budynek	lata 20/30 XX w.	Kościuszki	10 i 10a	mieszkalna W
36	budynek	I ćw. XX w.	Kościuszki	2	mieszkalna W
37	budynek	lata 20/30 XX w.	Kościuszki	4	mieszkalna W
38	budynek	lata 20/30 XX w.	Kościuszki	6	mieszkalna W
39	budynek	XIX/XX w.	Kraszewskiego	1	mieszkalna W
40	budynek	XIX/XX w.	Kraszewskiego	1	gospodarcza
41	budynek	II poł. XX w.	Kraszewskiego	2	mieszkalna W
42	budynek	koniec XIX w.	Kraszewskiego	5	mieszkalna
43	budynek Dworzec PKP	koniec XIX w.	Kraszewskiego	4 dz. nr 24	usługowa W
44	budynek	XIX w.	Królewska	4 i 4a	mieszkalna / usługowa
45	budynek	XIX w.	Królewska	11	mieszkalna / usługowa W
46	budynek	XIX w.	Królewska	14	mieszkalna / usługowa W
47	budynek	XIX w.	Królewska	19 i 21	mieszkalna / usługowa W
48	budynek	XIX w.	Królewska	24	mieszkalna / usługowa
49	budynek	1921 r.	Królewska	28	mieszkalna / usługowa W
50	budynek	XIX w.	Królewska	5	mieszkalna / usługowa W
51	budynek Plebania	XIX w.	Królewska	6	religijna / mieszkalna W
52	budynek	XIX w.	Królewska / Rynek	13	mieszkalna / usługowa W

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
53	budynek	XIX w.	Rynek /Królewska	1	mieszkalna / usługowa W
54	budynek	lata 20/30 XX w.	Kusocińskiego	1	administracja – szkoła W
55	budynek Stacja Uzdatniania Wody	pocz. XX w.	Parkowa	1	przemysłowa W
56	budynek	1882 r.	Parkowa	2	administracja – szkoła W
57	budynek	XIX w.	Rynek	2	mieszkalna / usługowa W
58	budynek	XIX w.	Rynek	5	mieszkalna / usługowa W
59	budynek	XIX w.	Rynek	10	mieszkalna / usługowa
60	budynek	pocz. XX w.	Słowackiego	12	mieszkalna W
61	budynek	pocz. XX w.	Słowackiego	14	mieszkalna W
62	budynek	XIX/XX w.	Słowackiego	18	mieszkalna W
63	budynek	XIX/XX w.	Słowackiego	18	gospodarcza
64	budynek	pocz. XX w.	Słowackiego	7	mieszkalna W
65	budynek	XIX/XX w.	Słowackiego	8	mieszkalna W
66	budynek	XIX/XX w.	Słowackiego	16	mieszkalna W
67	budynek	lata 20/30 XX w.	Sobieskiego	3	administracja – Nadleśnictwo W
68	budynek	I ćw. XX w.	Sobieskiego	6	mieszkalna / usługowa W
69	budynek	I ćw. XX w.	Szczecińska	1	administracja – Sąd W

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
70	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	10	mieszkalna W
71	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	15	mieszkalna W
72	budynek	koniec XIX w.	Szczecińska	18	mieszkalna W
73	budynek	I ćw. XX w.	Szczecińska	19	mieszkalna W
74	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	2	mieszkalna W
75	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	20	administracyjna – Por Psych. Ped. W
76	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	21	mieszkalna W
77	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	23	mieszkalna
78	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	25	mieszkalna
79	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	26	mieszkalna
80	hydrant żeliwny	XIX/XX w.	Szczecińska	dz. nr 29	przemysłowa
81	budynek Szpital	1892 r.	Szczecińska	31	usługowa W
82	Park przy szpitalu	XIX w.	Szczecińska	31	rekreacyjna
83	budynek Kaplica	1892 r.	Szczecińska	31	usługowa W
84	budynek	1901 r.	Szczecińska	33	administracyjna – Urząd Gminy W
85	budynek	XIX/XX w.	Szczecińska	38	mieszkalna
86	budynek	I ćw. XX w.	Szczecińska	7	mieszkalna / usługowa W
87	budynek	1892 r.	Szczecińska	8	administracja – szkoła (CKU) W
88	Kapliczka przydrożna	XIX w.	Kamienna	2a dz. nr 18	religijna

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
89	Kapliczka cmentarna	XIX w.	Plac Bohaterów	dz. 11/1	religijna
90	budynek Wieża Ciśnień	XIX w.	Średnia	dz. nr 5/8	przemysłowa W
91	budynek	pocz. XX w.	Średnia	2	mieszkalna
92	budynek	pocz. XX w.	Średnia	4	mieszkalna
93	budynek	XIX/XX w.	Traugutta	1	mieszkalna W
94	budynek	XIX/XX w.	Traugutta	3	mieszkalna W
95	budynek	przed 1939 r.	Traugutta	4	mieszkalna W
96	budynek	XIX/XX w.	Traugutta	5	mieszkalna W
97	budynek	przed 1939 r.	Traugutta	6	mieszkalna W
98	budynek	XIX/XX w.	Traugutta	7	mieszkalna W
99	budynek	przed 1939 r.	Traugutta	8	mieszkalna W
100	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	1	administracja – Urząd Miejski W
101	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	12	mieszkalna W
102	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	13	mieszkalna W
103	budynek Browar Leya	XIX w.	Wojska Polskiego	14	usługowa W
104	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	21	mieszkalna
105	budynek Poczta	1892 r.	Wojska Polskiego	2	usługowa W
106	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	26	mieszkalna W
107	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	28	mieszkalna
108	budynek	II poł. XIX w.	Wojska Polskiego	3	usługowa W

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
109	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	31	mieszkalna W
110	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	32	mieszkalna
111	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	34	usługowa W
112	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	40 i 40a	mieszkalna
113	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	46 i 46 a	mieszkalna
114	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	50 i 50a	mieszkalna
115	budynek	XIX/XX w.	Wojska Polskiego	4	mieszkalna
116	budynek	pocz. XX w.	Wojska Polskiego	67	mieszkalna
117	budynek	XIX/XX w.	Zamkowa	15	mieszkalna / usługowa W
118	budynek	XIX/XX w.	Zamkowa	5	mieszkalna
119	budynek	XIX/XX w.	Zamkowa	7	mieszkalna W
120	budynek	XIX/XX w.	Zamkowa	9	mieszkalna
121	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	2	mieszkalna
122	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	3	mieszkalna
123	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	4	mieszkalna
124	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	5	mieszkalna
125	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	6	mieszkalna
126	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	7	mieszkalna
127	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	8	mieszkalna
128	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	9	mieszkalna

nr karty GEZ	obiekt	czas powstania	nazwa ulicy	nr budynku lub nr ewidencyjny działki	funkcja
129	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	10	mieszkalna
130	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	11	mieszkalna
131	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	12	mieszkalna
132	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	13	mieszkalna
133	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	13a	mieszkalna
134	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	14	mieszkalna
135	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	14a	mieszkalna
136	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	15	mieszkalna
137	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	15a	mieszkalna
138	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	16	mieszkalna
139	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	16a	mieszkalna
140	budynek	XIX/XX w.	Jeziorna	17	mieszkalna
141	budynek	XIX/XX w.	Jacka i Agatki	1	mieszkalna
142	budynek	XIX/XX w.	Jacka i Agatki	3	mieszkalna
143	budynek	1900 r.	Plantowa	2	administracja – Cech Rzemiosł Różnych
144	budynek	pocz. XX w.	Plantowa	4	mieszkalna
145	budynek	1920 r.	Plantowa	8	mieszkalna

Źródło: opracowanie własne

6.3.Zabytki ruchome

Na terenie miasta znajdują się zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, które stanowią wyposażenie kościoła św. Jakuba Apostoła w Człuchowie. Ochronie podlega

wyposażenie kościoła oraz dwa portrety trumienne w stylu barokowym, które powstały w XVII i XVIII wieku.

7. Dziedzictwo kulturowe

Dziedzictwo kulturowe jest terminem wielopłaszyznowym. Jego złożoność wynika już z samych składowych, bowiem zarówno „dziedzictwo", jak i „kultura" są różnokierunkowe, posiadają szereg wymiarów, poruszając cały wachlarz aspektów ze wszystkich dziedzin ludzkiego życia. Dziedzictwo kulturowe wymyka się ścisłej definicji. Ubieranie go w sztywny gorset zmiętej koncepcji odbiera istoty rzeczy.

Pojęcie to dotyczy nieograniczonego spektrum. Należy zwracać uwagę na to, iż ma charakter ewolucyjny, ponieważ obejmuje fizyczny oraz duchowy dorobek poprzednich i obecnych pokoleń, z odniesieniem do nadchodzących czasów. Można uznać, że dziedzictwo kulturowe jest procesem. To cały zbiór elementów tworzących tożsamość każdego człowieka, lokalnej społeczności, a w jeszcze większym kontekście, tożsamość narodową, ogólnoludzką. Zakres artefaktów, rzeczy czy czynników nas kształtujących i tym samym wchodzących w skład dziedzictwa kulturowego, reaguje, zmienia się, powiększa z upływem lat oraz kolejnych generacji. Ponad to, obejmuje środowiskowe skutki wynikające z działalności ludzkiej, na przestrzeni dziejów.

Podejmując się sprecyzowania materii i dotknięcia jej sedna, w pierwszej kolejności uporządkujemy oraz usystematyzujemy obszar zagadnienia, a następnie skoncentrujemy się na wskazaniu wybranych, adekwatnych przykładów dotyczących dziedzictwa kulturowego.

Dziedzictwo kulturowe uściślają oraz klasyfikują trzy określenia:

1. materialne
2. niematerialne
3. naturalne

Materialne dziedzictwo kulturowe odnosi się do zabytkowych miejsc, budynków i wszystkich, innych, stacjonarnych obiektów istotnych dla architektury, archeologii, nauki, religii lub technologii, jako dziedzictwa nieruchomego. W jego skład mogą wchodzić ich, integralne elementy, jak płaskorzeźby, freski, witraże, duże, przemysłowe instalacje etc. Natomiast takie exemplum materialnego dziedzictwa, którymi są obrazy, książki, ubrania, wszelkiego rodzaju sprzęty, narzędzia itd. stanowią dziedzictwo ruchome.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe konstytuuje się z niefizycznych przejawów — postaw, zachowań i relacji — obecnych w ponadjednostkowym wymiarze. To określone przekonania, czynności, sprzężenia typowe dla grupy osób, np. mieszkańców pewnego miasta, regionu, kraju, a najszerszej, uniwersalnej perspektywie, w globalnym ujęciu. Te wartości, metody działania, więzi (spisane i niepisane, unormowane tudzież należące jedynie do uzusu — nienormowanej praktyki) przejawiają się w zwyczajach, regułach, tradycjach, ideach. Ich składowymi są język, gwara, folklor, obyczaje, obrzędy, w tym religijne, artystyczna ekspresja, sposób formułowania oraz wyrażania opinii, poglądów duchowych, estetycznych, politycznych, ekonomicznych itp., ale również system czy zasady ogólnego funkcjonowania w danej społeczności, tworzenia związków, wspólnoty.

Do zobrazowania trudniejszego aspektu, niematerialnego dziedzictwa kulturowego posłuży przykład stacji benzynowej CPN. *Centrala Produktów Naftowych na Pomorzu Zachodnim (...)* w 1947 roku otworzyła w Człuchowie „Skład Dystrybucyjny CPN”[7] — pierwsza stacja paliw w Polce powstała w rzeczonym mieście. Zdjęcia uwieczniające obiekt należą do materialnego dziedzictwa kultury, podobnie jak sławiące ją na łamach prasowe opisy. Owej stacji nie ma, ale jej wymiar niematerialnego dziedzictwa okazuje się nie do zatarcia. Po dziś dzień daje paliwo wyobraźni, budując swego rodzaju symbol Człuchowa w kontekście ówczesnej postępowości. Dla osób zapoznających się z miastem fakt ten okazuje się nie tylko ciekawostką, ale zapadającym w pamięć ewenementem, którym mieszkańcy dzielą się z dumą. Najwcześniejsza stacja w kraju, napędza połączenie skojarzeń, dzięki przekazywanej informacji, zyskując ponadczasowy wymiar, chociaż daremnie szukać po niej śladu, na ulicy Platanowej, gdzie rozpoczęła swe podwoje.

[7] *Ciuchów — moje miasto* | *Szkice z przeszłości*, Z. Matyla, Człuchów 2014

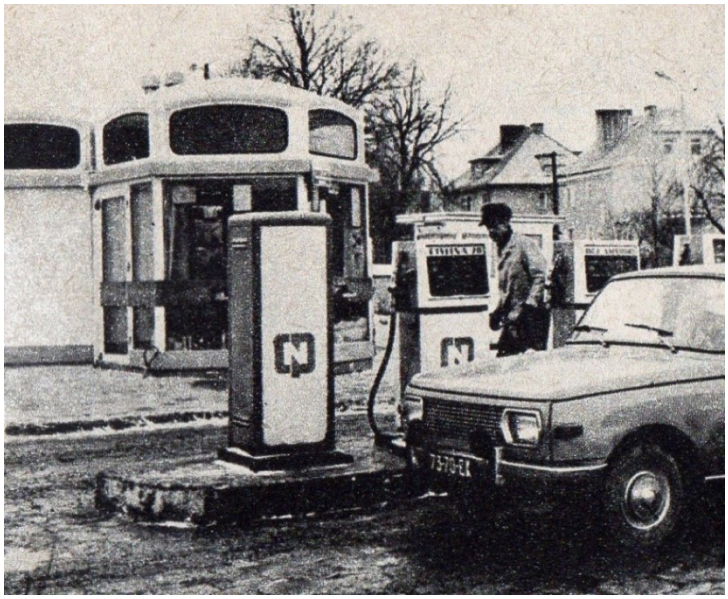

Pierwsza w Polsce stacja benzynowa w Człuchowie, wykonana kompleksowo z prefabrykatów (tworzyw sztucznych)[8]

Naturalne dziedzictwo kulturowe, najkrócej ujmując, tyczy się fauny oraz flory. Naukowe nazewnictwo określa ją jako różnorodność biologiczną. Polega ona na wielorakości i unikatowości życia na każdym poziomie jego organizacji. Obejmuje dyferencje genów, gatunków czy ekosystemów. Naturalne dziedzictwo kulturowe dotyka również elementów geologicznych, a tym samym geomorfologicznych, mineralogicznych, paleontologicznych itp. W tym ujęciu ochrona rzadkich zwierząt, roślin, określonych trenów jest równorzędna z opieką i zachowaniem naturalnego dziedzictwa. Walory te są tożsame dla miejsc, które mają wpływ na zamieszkujących lub odwiedzających je ludzi i odwrotnie. Bowiem na styku przyrody oraz człowieka pojawia się pojęcie krajobrazu kulturowego. Kategoryzuje się go jako obszar ukształtowany historycznie w rezultacie działalności człowieka. Przestrzeń taka łączy przymioty natury i cywilizacji. W ważkim temacie ekologii, krajobraz kulturowy przedstawia wynik przeobrażenia środowiska przez daną społeczność (lub społeczności) na przestrzeni wieków. Perspektywę tą można tłumaczyć na zasadzie antropologicznie zmienionego obszaru, w rozumieniu geograficznym, wynikłego z wpływu i wzajemnej interakcji oddziaływań natury oraz kultury. W ich efekcie powstaje swoista struktura — regionalna odrębność.

[8] *Młody Technik*, autor „nn”, nr 3/1972r., str. 4, Warszawa 1972

By z poziomu teoretycznego opisu zejść na grunt dóbr przyrody i malowniczego pejzażu miasta Człuchowa wypada podkreślić znaczenie środowiska naturalnego w kontekście branży turystycznej, ale też zalet płynących dla miejscowych. Poszanowanie przyrody, odzwierciedlające się w zrównoważonym rozwoju miasta są bezcenne, stanowiąc niezwykle żywotną część jego naturalnego dziedzictwa. Człuchów może szczycić się tym, że granice miasta w pełni obejmują cztery jeziora: Rychnowskie, Urzędowe, Miejskie Duże i Miejskie Małe, złączone w jednej rynnie. Akweny te kreują niepowtarzalny, urokliwy krajobraz oraz są arkadią dla licznych gatunków zwierząt oraz roślin.

Człuchów z lotu ptaka[9] — widok ukazujący majestat ww. jezior

Grupa jezior łącznie z sąsiadującym z nimi lasem (parkiem) miejskim stanowią zieloną tkankę, w którą urzekająco, płynnie wpisuje się urbanistyczna struktura Człuchowa. Odziaływanie oraz przenikanie się tych „światów" przynosi im obopólną korzyść. Ilustrując wzajemną synergię można posłużyć się przykładem wybitnych osiągnieć klubów kajakowych — *Piast* oraz *Polstyr*. Ich początki datuje się na 1985 rok[10]. Wyszkoliło się w nich wielu medalistów polskich i międzynarodowych zwodów kajakowych. Bliskość wody, sprzyjające okoliczności przyrody stwarzają nie tylko przyjemne warunki do rekreacji, ale są też kuźnią, naturalnym polem do wyłaniania talentów — mistrzów Polski i Europy w kajakarstwie. Potencjał wynikający z atutów położenia miasta jest nie do przecenienia, co najmniej na dwóch paczynach: dla czerpiących z niego mieszkańców oraz tego co mogą zaoferować przyjezdnym.

[9] *https://czluchow.eu/walory-przyrodnicze*, 02.12.2020
[10] Człuchów — https://pl.wikipedia.org/wiki/Człuchów, 03.12.2020

Człowiek „odwzajemnia się” naturze dbając o ekosystem, obejmując opieką oraz formą ochrony zarówno obszary, jak również poszczególne jej elementy.

- *Obszary Chronionego Krajobrazu Jezior Człuchowskich* (uchwalony w 1981r., a potwierdzone rozporządzeniami wojewodów — słupskiego i po administracyjnej zmianie — pomorskiego w 1999 r.)
- *Użytek ekologiczny — Mokradła nad Jeziorem Łazienkowskim* (ustanowiony w 2000 r)
- 32 pomniki przyrody i jedna, pomnikowa grupa drzew (ukonstytuowane na mocy Rady Miejskiej w Człuchowie nr VII/34/2007 z dnia 28 marca 2007r.) z jej najstarszymi przedstawicielami tj.:
  - dąb szypułkowy — 264 lat,
  - dąb szypułkowy — 244 lat,
  - buk zwyczajny — 214 lat,
  - modrzew europejski — 183 lat.

Drugim sposobem formującym pojęcie dziedzictwa kulturowego jest ujęcie mikro i makro, czyli ze względu na różny zasięg znaczeniowy.

Dla jednych dana rzecz będzie przedstawiać niebagatelną wartość, wchodząc w poczet rachuby dziedzictwa kulturowego, gdy dla innych ów wytwór może być czymś nieznanym i niezrozumiałym. Podobna sytuacja ma odniesienie do wagi miejsc. Są jednak takie, które mają ogólnoświatową pozycję, ponieważ pełnią zasadniczą rolę dla większości osób, niezależnie od ich proweniencji, rasy czy religii. Te bieguny wyznaczają rozpiętość skali dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym oraz globalnym. Do kryteriów, które stanowią niejako o charakterze dziedzictwa kulturowego, należą:

1. dziedzictwo regionalne, endemiczne miejsca, zabytki lokalne
2. dziedzictwo o znaczeniu krajowym, miejsca uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii
3. Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO

W powyższej perspektywie, w pierwszej kolejności, mamy ukazane dziedzictwo kulturowe w wymiarze mikro. Bowiem każdy obiekt, uznany przez „tutejszych” za tzw. „swój”, drogocenny egzemplarz, cenione miejsca z rejonu, „okolicy”, stają się cegiełkami

budującymi „małą ojczyzną” oraz społeczność lokalną — jej integralność, tożsamość w rudymentarnym wyobrażeniu o tym, co ważne i bliskie.

Następnym zbiorem, do którego zaliczają się obiekty i miejsca, nie mniej, ani też nie bardziej od poprzednich poczesne, jest zbiór tworzący dziedzictwo kulturowe w formacie krajowym. Ono modeluje tożsamość społeczną oraz jest kluczowym czynnikiem w konstrukcji społeczeństwa obywatelskiego. Dla Polski tą kategorią zabytków są przedmioty czy miejsca zatwierdzane przez Prezydenta RP.

Skalę zamyka optyka makro. Wejście w zakres światowego dziedzictwa kulturowego warunkuje uniwersalny duch i/lub forma obiektu, tudzież miejsca, tak by ich rangę mógł zrozumieć niemal każdy, bez względu na pochodzenie, poglądy, wyznanie itp. Uhonorowuje się je wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ponad to, są również obiekty oraz miejsca stanowiące o tożsamości makro-regionu. Zaliczają się do nich te uznane za część europejskiego dziedzictwa kulturowego i sygnowane Znakami Europejskiego Dziedzictwa.

W przytoczonym klasyfikacji nie należy stosować granic albo wartościować poszczególne obiekty, miejsca względem siebie. Może bowiem zdarzać się tak, iż pewien zbytek wyróżnia i chroni więcej niż jeden dokument. Jednakowoż w aspekcie osądu dotyczącego cenności albo ważności poszczególnych przykładów dziedzictwa kulturowego, to wydaje się być on bezprzedmiotowy.

Tymczasem na uwagę zasługuje kazus, iż najbardziej egalitarnym poziomem tworzenia dziedzictwa kulturowego, jest to kreowane w miejscach, z którymi toś czuje się związany emocjonalnie, przez fakt narodzin, wychowania lub zamieszkania. Poczucie możliwości nakreślania swojej przyszłości, swoista sprawczość, której fundamentami są świadomość, ugruntowana tożsamość, tzw. korzenie — to składowe niewyczerpanej energii. Tą moc niesie i zarazem odzwierciedla dziedzictwo kulturowe. Jest ono faktorem, czynnikiem progresu, impulsem lokalnego rozwoju. Ową siłę, potencjał widać w Człuchowie, ponieważ struktura rzeczonego miasta oraz działalności i postawy mieszkańców znakomicie wyrażają ducha „małej ojczyzny”, kultywowanie historii oraz integrację z naturą.

8. Analiza SWOT

Tabela 12. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
- Współpraca z instytucjami naukowymi; - Atrakcyjne tereny przyrodnicze (obszar chronionego krajobrazu; użytek ekologiczny; pomniki przyrody); - Działanie Lokalnej Grupy Działania Ziemi Człuchowskiej; - Akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych miasta; - Duże nakłady finansowe poprawiające stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych i obniżony proces ich niszczenia - Różnorodność kulturowa oraz występowanie mniejszości kulturowych, religijnych i grup etnicznych; - Zaangażowanie środków prywatnych w utrzymanie i opiekę nad zabytkami; - Dostępność bazy noclegowej; - Oparcie wizji przyszłości Miasta Człuchowa na tradycji i dziedzictwie; - Współpraca instytucjonalna pomiędzy samorządem a lokalnymi placówkami kulturalnymi; - Kultywowanie oraz promocja poprzez publikacje książek i albumów tematycznych; - Przynależność do regionalnych i krajowych organizacji kultywujących i promujących dziedzictwo kulturowe oraz tradycję, np. Stowarzyszenie Gmin – Polskie Zamki Gotyckie;	- Niski poziom skomunikowania; - Brak integracji i dostępności transportu publicznego; - Wysoka konkurencyjność ze strony innych jednostek samorządowych w województwie, np. Malbork, Trójmiasto. - Niewystarczające środki finansowe w budżecie Miasta oraz wyższych jednostkach administracyjnych na działania z zakresu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego; - Postępujący proces niszczenia obiektów zabytkowych; - Niewystarczające zaplecze hotelowo-konferencyjne konieczne dla rozwoju turystyki biznesowej; - Dominacja turystyki jednodniowej i weekendowej; - Brak świadomości społeczeństwa na temat istotności dziedzictwa kulturowego; - Słabe powiązanie edukacji szkolnej z edukacją kulturową; - Zły stan techniczny części obiektów.

Szanse	Zagrożenia
- Wzrost zainteresowania turystyką kulturową; - Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym; - Wzrost znaczenia i wartości zabytków i lokalnych tradycji jako produktu turystycznego; - Poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzenie nowoczesnych systemów informacji turystycznej; - Powiększenie powierzchni wystawienniczej i magazynowej dla zabytków ruchomych i archeologicznych; - Wzmacnianie postaw obywatelskich, dzięki działaniom kulturalno-edukacyjnym oraz rozwojowi organizacji pozarządowych; - Budowa spójnego wizerunku i promocja marki turystycznej; - Zwiększenie ilości działań promocyjnych; - Działania na szczeblu krajowym zmierzające do likwidacji tzw. „białych plam" w dostępie do kultury; - Określenie jako zagadnienia priorytetowego w obszarze ochrony zabytków wzmocnienie systemu ochrony na szczeblu lokalnym;	- Brak wystarczających środków finansowych na realizację inwestycji rozwojowych z zakresu kultury; - Bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; - Duża konkurencja o środki zewnętrzne; - Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne; - Silna konkurencja ze strony innych miast; - Kryzys gospodarczy.

Źródło: Opracowanie własne.

IV. Założenia programu opieki nad zabytkami

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy oraz analizy SWOT, biorąc pod uwagę bogate dziedzictwo kulturowe Człuchowa oraz jego stan, a także mając świadomość niedostatecznego wykorzystania potencjału płynącego z posiadanych zasobów dziedzictwa, wyznaczono cel główny Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Człuchowa którym jest: „Ochrona dziedzictwa kulturowego Miasta Człuchowa, jego rozwój, poprawa atrakcyjności oraz popularyzacja i promocja".

Schemat 2. Schemat założeń Programu Opieki nad Zabytkami

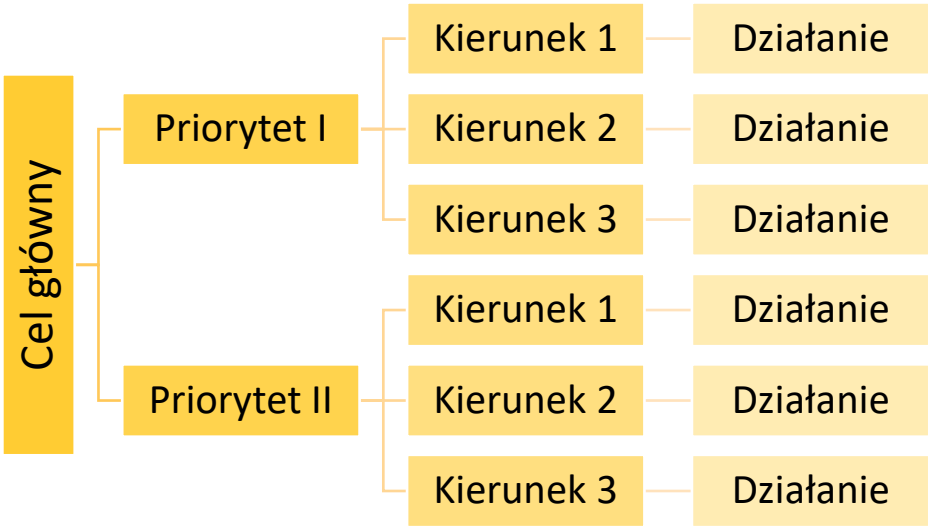

Źródło: Opracowanie własne.

W celu jego realizacji wyznaczono dwa priorytety, dla których opracowano kierunki działań i wyznaczono działania**.** **Priorytet pierwszy**: „Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta", wiąże się z realizacją twardych działań inwestycyjnych (często kosztownych) oraz prawno-instytucjonalnych, mających na celu ochronę, oraz poprawę stanu dziedzictwa kulturowego miasta. W ramach tego priorytetu wyznaczono **trzy kierunki działań**:

- zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego,
- poprawa atrakcyjności zabytków,
- ochrona krajobrazu kulturowego.

Kierunki te, oraz zaplanowane w ich ramach działania, stanowią odpowiedź na zidentyfikowane w analizie SWOT słabe strony m.in.: zły stan techniczny części obiektów, postępujący proces niszczenia obiektów zabytkowych. Realizacja wyznaczonych działań przyczyni się do poprawy atrakcyjności zabytków miasta, zapobiegnie ich degradacji oraz

pozwoli na zapewnienie im należytej ochrony. Na przeszkodzie realizacji działań w ramach tego priorytetu mogą stanąć ograniczone środki finansowe.

Tabela 13. Priorytet I

Priorytet I: Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta	
Kierunki działań	Działania
1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	- prowadzenie kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych - prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach - poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych, będących własnością miasta, poprzez prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich - uwzględnienie ochrony zabytków przy planowaniu zadań inwestycyjnych - rozbudowa powierzchni magazynowo-wystawienniczych w celu zabezpieczenia zabytków ruchomych
2. Poprawa atrakcyjności zabytków	- poprawa dostępności do obiektów zabytkowych - przygotowanie mechanizmu dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nie będących własnością miasta - informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwych źródłach finansowania prac remontowo-konserwatorskich
3. Ochrona krajobrazu kulturowego	- opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie uwzględnienia ochrony zasobów zabytkowych i walorów przyrodniczych - egzekwowanie zapisów dotyczących prowadzenia działalności inwestycyjnej na terenach objętych ochroną

Źródło: Opracowanie własne.

Priorytet drugi: „Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców miasta i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego" skupia się przede wszystkim na: realizacji działań promocyjno-edukacyjnych oraz organizacyjnych, mających na celu wzrost świadomości społeczeństwa na temat istotności dziedzictwa kulturowego, budowaniu tożsamości lokalnej oraz kreowaniu produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe miasta. W ramach priorytetu wyznaczono **trzy kierunki działań**:

- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystycznej miasta,
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta,
- poprawa dostępności do informacji o zabytkach znajdujących się na terenie miasta.

Zaplanowane w ramach tych kierunków działania oparte są na istniejącym bogatym i unikalnym dziedzictwie kulturowym miasta, które ciągle nie jest wystarczająco wypromowane, zarówno wśród jego mieszkańców, jak i wśród potencjalnych odwiedzających. Ważne jest więc podjęcie działań mających na celu edukację dzieci i młodzieży w zakresie dziedzictwa, ale także wzmocnienie działań promocyjnych skierowanych „na zewnątrz", które to, jeśli zostaną dobrze przeprowadzone, dadzą efekty w postaci zwiększenia liczby turystów odwiedzających obszar miasta. Istotna jest ponadto integracja działań związanych z promocją dziedzictwa kulturowego z bogatymi zasobami przyrodniczo-krajobrazowymi terenu miasta. W kontekście realizacji zaplanowanych w ramach tego priorytetu działań, niezwykle istotna jest współpraca pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, ich jednostkami organizacyjnymi, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami oraz przedsiębiorcami i osobami prywatnymi.

Tabela 14. Priorytet II

Priorytet II: Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców miasta i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działań	Działania
1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystycznej	- wydawanie map i przewodników popularyzujących wiedzę o zasobach dziedzictwa kulturowego miasta oraz jego walorach turystycznych - utworzenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych - wyznaczenie nowych tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe miasta

2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta	- współpraca z jednostkami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami w zakresie upowszechnienia wiedzy i organizacji wydarzeń edukacyjnych, dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta - współpraca z mediami w celu promocji dziedzictwa kulturowego - opracowywanie i wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego miasta
3. Poprawa dostępności do informacji o zabytkach znajdujących się na terenie miasta	- zapewnienie warunków do badania i dokumentowania obiektów zabytkowych - popularyzacja realizacji konserwatorskich o wysokiej jakości - oznakowanie zabytków prawnie chronionych

Źródło: Opracowanie własne.

V. Zarządzanie programem

Realizatorzy i podmioty współpracujące we wdrażaniu programu

Realizatorami Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Człuchowa są w głównej mierze władze miasta. Możliwe jest również przekazanie części zadań i środków instytucjom kultury, kościołom oraz organizacjom pozarządowym, które działać będą w imieniu władz samorządowych. Zadania realizowane w ramach realizacji Programu mogą być wykonywane na zasadzie partnerstwa lub niezależności i samodzielności, kierując się zasadą subsydiarności.

Źródła finansowania działań

Aby założenia Programu mogły zostać zrealizowane, niezbędne jest zapewnienie źródeł ich finansowania. Środki pochodzące z Miasta mogą okazać się niewystarczające i dlatego warto jest zapewnić finasowanie zewnętrzne, pochodzące z programów i projektów, w ramach działań wyższych jednostek administracyjnych jak województwo, kraj czy Unia Europejska. Do głównych dysponentów środków, umożliwiających wykonywanie działań z zakresu opieki nad zabytkami, należą: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzki Konserwator Zabytków i ograny stanowiące tj. gminy, powiat i samorząd województwa.

Od 2005 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza roczne nabory do programów, z których finansowane są zadania z zakresu kultury, m.in. w ramach Programu „Dziedzictwo Kulturowe" można się ubiegać o środki z priorytetów:

- **„Kultura ludowa i tradycja"** – w ramach którego można realizować zadania w zakresie transmisji międzypokoleniowej w obrębie wspólnoty kulturowej.
- **„Ochrona zabytków"** – na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach będących w rejestrze zabytków;
- **„Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą"** – z którego realizowane są również zadania na terenie Polski, a zaliczyć do nich można: rewaloryzację, prace remontowe i konserwatorskie zabytków;
- **„Ochrona zabytków archeologicznych"** – dzięki któremu można sfinansować: ewidencjonowanie i inwentaryzację zasobów archeologicznych, nieinwazyjne badania

archeologiczne, opracowania, pod warunkiem publikacji książkowej wyników prowadzonych badan archeologicznych.

– **„Wspieranie działań muzealnych”** – finansowe w ramach zadania są prezentacje zbiorów w ramach projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieka konserwatorska nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami.

Dotacje od Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego mogą obejmować m.in. prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane, dzięki którym możliwa jest część realizacji działań z Priorytetu I.

Środki mogą pochodzić również z konkursów, przykładem jest „Zabytek Zadbany” organizowany z ramienia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a nad którym nadzór sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Jego celem jest promocja właściwej opieki nad zabytkami, a nagradzane są obiekty, w których wzorcowo przeprowadzono prace badawcze, konserwatorskie, rewaloryzacyjne, adaptacyjne oraz prowadzone są systematyczne działania na rzecz utrzymania właściwego stanu zabytku. W roku 2020 wśród 6 laureatów i 11 wyróżnionych, znalazły się dwa obiekty z woj. pomorskiego.

Wsparcie finansowe z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego zapewniają również programy Unijne, jednak ze względu na kończącą się perspektywę finansową i trwające prace nad nowymi założeniami nie można wskazać jednoznacznych źródeł.

Monitoring i ewaluacja programu

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w art. 87 ust. 5, nakłada na zarząd województwa, powiatu, wójtów, burmistrzów oraz prezydentów, sporządzanie co dwa lata sprawozdań z realizacji programów, które weryfikować będą odpowiednio: sejmik województwa, rada powiatu lub rada gminy. W przypadku niniejszego dokumentu zadania te leżą w kompetencjach rady miasta.

Monitoring i ocena realizacji programu możliwe będą dzięki zastosowaniu poniższych wskaźników odpowiadających działaniom:

Tabela 15. Monitoring programu - Priorytet I

Priorytet I - Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta	
Działanie	Wskaźnik postępu
Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych będących własnością miasta,	- liczba obiektów objętych zadaniem, - roczne nakłady finansowe,

Priorytet I - Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta	
poprzez prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich	
prowadzenie monitoringu stanu zachowania obiektów zabytkowych	- liczba obiektów, w których przeprowadzono kontrole, - roczne nakłady finansowe,
prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach	- liczba obiektów objętych zadaniem, - roczne nakłady finansowe,
rozbudowa powierzchni magazynowo-wystawienniczych w celu zabezpieczenia zabytków ruchomych	- liczba powstałych obiektów, - powierzchnia magazynowa (archiwalna), - powierzchnia wystawiennicza,
poprawa dostępności do obiektów zabytkowych	- roczne nakłady na infrastrukturę techniczna, - liczba obiektów wyposażonych w infrastrukturę,
przygotowanie mechanizmu dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nie będących własnością miasta	- liczba obiektów objętych dofinansowaniem, - roczne nakłady finansowe,
informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwych źródłach finansowania prac remontowo-konserwatorskich	- liczba osób będących społecznymi opiekunami zabytków, - liczba akcji promujących programy stanowiące źródła finansowania prac remontowo-konserwatorskich, - liczba uczestników programów stanowiących źródła finasowania prac remontowo-konserwatorskich,
opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie uwzględnienia ochrony zasobów zabytkowych i walorów przyrodniczych	- liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniająca uzgodnienia w zakresie ochrony zasobów zabytkowych i walorów przyrodniczych,
egzekwowanie zapisów dotyczących prowadzenia działalności inwestycyjnej na terenach objętych ochroną	- liczba kontroli konserwatorskich prowadzonych przez orany administracji państwowej.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 16. Monitoring programu - Priorytet II

Priorytet II - Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców miasta i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego	
Działanie	Wskaźnik postępu
wydawanie map i przewodników popularyzujących wiedzę o zasobach dziedzictwa kulturowego miasta oraz jego walorach turystycznych	- liczba map zawierających dane o zabytkach miasta, - liczba zamieszczonych informacji o zabytkach umieszczanych w mediach,
utworzenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych	- liczba opracowanych i wdrożonych systemów identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych - liczba obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych, oznakowanych według utworzonego systemu identyfikacji wizualnej,
wyznaczenie nowych tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe miasta	- liczba nowych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe miasta,
współpraca z jednostkami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami w zakresie upowszechnienia wiedzy i organizacji wydarzeń edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta	- liczba imprez, wydarzeń, konferencji, sesji upowszechniających wiedzę i stwarzających możliwość wymiany informacji o zabytkach i dziedzictwie kulturowych miasta,
opracowywanie i wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego miasta	- liczba opracowanych podręczników do edukacji regionalnej,
współpraca z mediami w celu promocji dziedzictwa kulturowego	- liczba akcji promocyjnych, wydawnictw, stron internetowych, badań, opracowań itp.
oznakowanie zabytków prawnie chronionych	- liczba oznakowanych zabytków,
zapewnienie warunków do badania i dokumentowania obiektów zabytkowych	- liczba utworzonych programów naukowych,
popularyzacja realizacji konserwatorskich dobrej jakości	- liczba wydawnictw, publikacji, akcji społecznych tp. promujących dobrej jakości realizacje konserwatorskie.

Źródło: Opracowanie własne.

VI. Słownik pojęć

Dziedzictwo kulturowe - to kluczowy czynnik życia człowieka, fundamentalny składnik jego działalności. Stanowi bowiem o dorobku materialnym, niematerialnym i naturalnym poprzednich oraz obecnych pokoleń. Stanowi wartość — fizyczną i/lub duchową — przekazywaną z generacji na generację i określającą przyszłość, ponieważ jej składowymi są obiekty, miejsca o ponadczasowym wymiarze. Uwzględnia również skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi, ale też między człowiekiem, a otoczeniem, na przestrzeni dziejów. Źródła oraz zasoby dziedzictwa kulturowego są nieograniczony. Jednakże konkretne jej przejawy uznawane są w zależności od dokumentu, a tym samym wydających je instytucji (określane mogą być w skali mikro i makro).

Pomnik historii - zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju.

Pomnik przyrody - są to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej, ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej, odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów: okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie.

Użytki ekologiczne – to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje, oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

Zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny - jest to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy - to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

VII. Spis tabel i rysunków

Spis tabel:

Tabela 1. Kluczowe przepisy ustawy o ochronie zabytków... w kontekście opracowania programu ochrony zabytków 6
Tabela 2. Wybrane projekty strategiczne w ramach realizacji założeń Strategii Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)....12
Tabela 3. Plan finansowy Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022. 14
Tabela 4. Części SRWP 2030 istotne dla opracowania. 14
Tabela 5. Gatunki pomników przyrody 23
Tabela 6. Liczba turystów zagranicznych. 26
Tabela 7. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego 28
Tabela 8. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego. .28
Tabela 9. Struktura obiektów ujętych w ewidencji zabytków nieruchomych. 29
Tabela 10. Zestawienie Zabytków Nieruchomych Ze Zbioru Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Człuchów 30
Tabela 11. Zestawienie Zabytków Nieruchomych Ze Zbioru Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Człuchów 43
Tabela 12. Analiza SWOT 58
Tabela 13. Priorytet I 61
Tabela 14. Priorytet II 62
Tabela 15. Monitoring programu - Priorytet I 65
Tabela 16. Monitoring programu - Priorytet II 67

Spis map:

Mapa 1. Człuchów 22
Mapa 2. Obszary chronionego krajobrazu i użytki ekologiczne....23
Mapa 3. Pomniki przyrody 24

Spis zdjęć:

Zdjęcie 1. Zamek 33
Zdjęcie 2. Lasek Luizy....34
Zdjęcie 3. Kościół św. Jakuba Apostoła 35
Zdjęcie 4. Budynek Urzędu Miejskiego 36

Zdjęcie 5. Budynek Sądu Rejonowego 36
Zdjęcie 6. Budynek dawnej szkoły miejskiej, aktualnie Centrum Kształcenia Ustawicznego 36
Zdjęcie 7. Budynek poczty 37
Zdjęcie 8. Budynek administracyjny dawnego browaru Leya 38
Zdjęcie 9. Budynek dworku 39
Zdjęcie 10. Willa przy ulicy Batorego 15 40
Zdjęcie 11. Kamienice przy ulicy Królewskiej 11 oraz 13 40
Zdjęcie 12. Kamienica przy ulicy Rynek 2 40
Zdjęcie 13. Wieża ciśnień 41
Zdjęcie 14. Tablica pamiątkowa na nieistniejącym cmentarzu żydowskim 42
Zdjęcie 15. Stary cmentarz 42
Zdjęcie 16. Widok w kierunku rynku z wieży zamkowej. 43

Spis wykresów:

Wykres 1. Liczba ludności i trend dla Człuchowa na lata 2010-2019 25
Wykres 2. Migracje i przyrost naturalny ogółem. 25

Spis schematów:

Schemat 1. Usługi kulturalno-turystyczne w liczbach 27
Schemat 2. Schemat założeń Programu Opieki nad Zabytkami 60

VIII. Załączniki

Mapa zabytków nieruchomych.

IX. Bibliografia

1. Gminny Program Opieki Nad Zabytkami. Poradnik metodyczny, Warszawa, 2008
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa o ochronie zbytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003r
4. Ustawa z dnia 5.06.1998 r. o samorządzie województwa
5. Ustawa z dnia 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym
6. Ustawa z dnia 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym
7. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
8. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
9. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska

10. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
11. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1609)
13. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
14. Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
15. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego 2030
16. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030
17. Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej w Człuchowie na lata 2014-2024
18. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2019-2022 z perspektywą na lata 2023-2026
19. „Zamek w Człuchowie. Historia – Architektura – Archeologia", Człuchów – Warszawa, 2015
20. „Człuchów – moje miasto. Szkice z przeszłości", Człuchów, 2014.
21. Hełpa-Liszkowska K. (2013), Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
22. Kobyliński Z. (2011), Czym jest, komu jest potrzebne i do kogo należy dziedzictwo kulturowe?, Warszawa
23. Dziedzictwo kulturowe w regionach europejskich. Odkrywanie, ochrona i (re)interpretacja, Seria wydawnicza: „Studia nad dziedzictwem i pamięcią kulturową", tom I, red. Ewa Kocój, Tomasz Kosiek, Joanna Szulborska-Łukaszewicz, Kraków 2019
24. Leksykon prawa ochrony zabytków. Red. Kamil Zeidler, Warszawa 2010
25. Pruszyński J., Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna, t. I-II, Kraków 2001
26. www.nid.pl
27. www.zabytek.pl
28. www.gdos.gov.pl
29. www.isap.sejm.gov.pl
30. bdl.stat.gov.pl

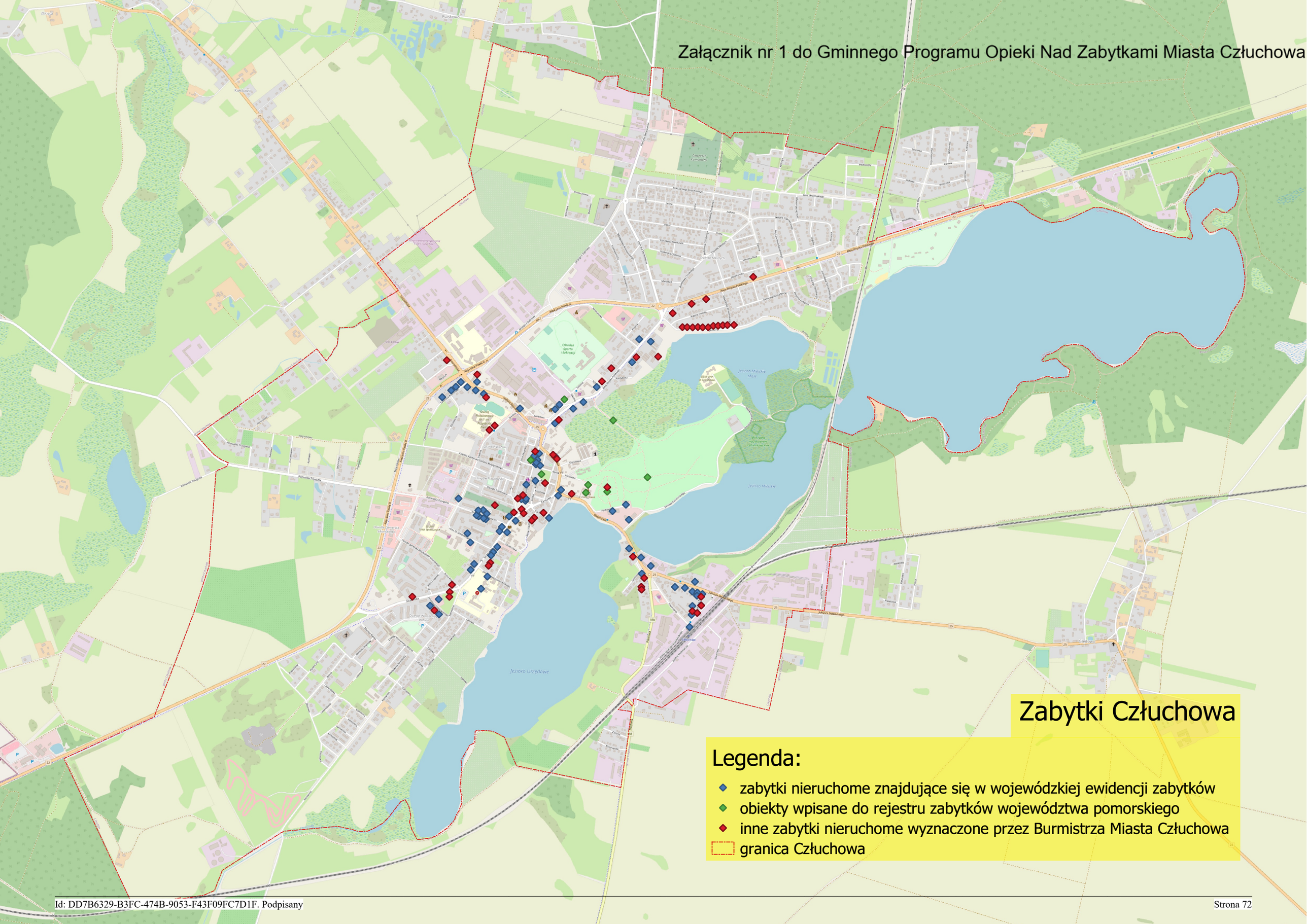
Zabytki Człuchowa
Legenda:
zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego
inne zabytki nieruchome wyznaczone przez Burmistrza Miasta Człuchowa
granica Człuchowa

Analiza elementów historycznych i przestrzennych mających wpływ na kształtowanie się przestrzeni miasta Człuchowa.

I. Analiza uwarunkowań

1. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030[1]

W ramach kierunku polityki przestrzennego zagospodarowania województwa 3.2 OCHRONA OBSZARÓW O CHARAKTERYSTYCZNYM KRAJOBRAZIE KULTUROWYM LUB ZNACZENIU HISTORYCZNYM, wskazano działania i przedsięwzięcia koncepcji przestrzennej, służące jego realizacji. W ramach działania nr 7, mówiącego o obejęciu ochroną w formie parków kulturowych miejsc o wysokich i wyjątkowych wartościach, gdzie została zachowana historyczna struktura przestrzeni oraz szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe. Tymczasem w podpunkcie szóstym wskazano Człuchów, a szczegółowo zespół kulturowo-krajobrazowy zamku i starego miasta z otoczeniem. Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację tych działań są samorząd gminy oraz Samorząd Województwa Pomorskiego.

Park kulturowy zgodnie z zasadami określonymi przez Ustawodawcę nie posiada formy ochrony, jakim jest akt prawa miejscowego, dlatego dla obszarów, na których został park kulturowy utworzony, obowiązkowo sporządza się miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego[2]. Natomiast odpowiedzialne za jego sporządzenie są organy samorządu gminnego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego[3]

W studium i planach miejscowych zgodnie z art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala się strefy ochrony konserwatorskiej, w obszarze których obowiązują ograniczenia, zakazy oraz nakazy, zapewniające ochronę prawną znajdujących się w ich obszarze zabytków. Uwzględniając charakter prawny i cel sporządzania planów, studium stanowi adekwatną formę ochrony głównie historycznych układów urbanistycznych, ruralistycznych oraz zespołów budowlanych.

W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego poza analizą historii osadnictwa zaczerpniętą z monografii pt.: „Człuchów. Obrazek

[1] Załącznik nr 1 do uchwały Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r.
[2] Zielińska K., Uchwała o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz, Warszawa 2020
[3] Załączniki Nr 1 I Nr 3 Do Uchwały Nr LIII/306/2009 Rady Miejskiej W Człuchowie Z Dnia 25 Listopada 2009 r. w sprawie uchwalenia Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Człuchowa

historyczno–statystyczny z przeszłości Pomorza" autorstwa Konstantego Kościńskiego uwzględniono badania z lat 1965 oraz 1985, które wskazały lokalizacje osad, czy cmentarzysk. Analizy i badania pozwoliły na wskazanie w punkcie trzecim kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego stref ochrony konserwatorskiej:

„Ochroną konserwatorską objęte są obszary wpisane do rejestru zabytków i w trakcie wpisu do rejestru, tj.

1) Układ urbanistyczny dawnego śródmieścia, nr rejestru zabytków A - 386, decyzja z dnia 20. 12 .1965 r., nr KL.IV-Oa/103/65.

2) Zespół zamku krzyżackiego, nr rejestru zabytków A - 54, decyzja z dnia 25. 05 .1955 r., nr 89.

3) Zespół przestrzenny Lasku Luizy - nr rejestru zabytków A - 1820, decyzja z dnia 04.12.2007 r., nr PWKZ.R.4190/7/2330/2007"[4]

Zgodnie z zapisami określono następujące wytyczne dla wskazanych stref ochrony konserwatorskiej:

- Przeprowadzenie badań archeologicznych we wschodnim kwartale przyrynkowym. Uzyskany w wyniku prac archeologicznych materiał zabytkowy wzbogaci wiedzę o mieście, pozwoli na prawidłowe opracowanie wniosków konserwatorskich w zakresie rozplanowania zabudowy kwartału, a także przyniesie bogaty materiał zabytkowy (przedmioty codziennego użytku), które wzbogacą ekspozycje i zbiory muzeum, podnosząc wartość zbiorów ekspozycji historycznych, co z kolei będzie miało duże znaczenie dla budowania świadomości społecznej i podnoszenia atrakcyjności propozycji turystycznych.
- Położenie nacisku na ochronę i uczytelnienie staromiejskiego układu lokacyjnego.
- Wprowadzenie zabudowy we wschodnie kwartały przyrynkowe umożliwi uczytelnienie przebiegu ulic, wychodzących z rynku na wschód (od północy i południa).

Wskazano również strefy pośredniej ochrony konserwatorskiej dla następujących obszarów:

- Przedmieście Południowe – Berlińskie
- Wschodnie Przedmieście
- Przedmieście Kołdowskie

Wytyczne dla stref pośredniej ochrony konserwatorskiej:

[4] Jw.

W tej strefie podlegają ochronie wyszczególnione, wartościowe obiekty oraz wnętrza zabytkowe i osie widokowe. Mimo tego, możliwe są tutaj daleko idące przetworzenia, których celem będzie podniesienie estetyki wnętrz urbanistycznych. Nowa zabudowa powinna preferować nowoczesne trendy architektoniczne oraz umiejętnie korzystać ze współczesnych możliwości materiałowych i technicznych. Oznacza to jednak nieustanne dążenie do pełnej harmonii „starego z nowym". Możliwe jest przemyślane zagęszczenie zabudowy, wzdłuż historycznych traktów al. Wojska Polskiego i Szczecińskiej tam, gdzie takie dopełnienie pierzei mogłoby podnosić architektoniczne walory tych wnętrz.
Niekorzystne jest natomiast rozszerzenie zabudowy o charakterze przemysłowym, zarówno przy ww. ulicach, ale także, a może przede wszystkim, w rejonie ul. Batorego. Znakomite w charakterze i pełne smaku wille oraz pałacyki, położone w płd. pierzei tej ulicy, tracą swoje znaczenie w kontekście rozbudowanej funkcji przemysłowej. Skutkuje to zgubieniem szansy na stworzenie zharmonizowanego, spójnego w zabudowie przedmieścia.

3. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Projekty i zmiany miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego analogicznie, jak plan zagospodarowania przestrzennego województwa, podlegają uzgodnieniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Nie została jednak przewidziana procedura, w której wojewódzki konserwator zabytków inicjuje zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Istotne jest więc, aby po wpisaniu zabytku do rejestru, to organy samorządowe zadbały o jej rozpoczęcie, ponieważ takie działania wpływają znacząco na zmianę stanu prawnego oraz faktycznego.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, zawierające wytyczne dla obszarów i obiektów o szczególnych walorach:

- Uchwała Nr XXXII/249/2005 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 22 grudnia 2005 roku w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod usługi, produkcję i komunikację w rejonie ulicy Jerzego z Dąbrowy w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§7	W zasadach ochrony i kształtowania ładu przestrzennego nałożono obowiązek uzgadniania elewacji budynków z Burmistrzem.

Paragraf	Treść
	Dla zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zbytków oraz dóbr kultury współczesnej określono warunki remontów budynków i prac projektowych z naciskiem na utrzymanie substancji w stanie możliwie niezmienionym, w tym ceramicznych pokryć dachowych, drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej, a kolorystyka obiektów wymaga starannego opracowania.

- Uchwała Nr XXXII/250/2005 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 22 grudnia 2005 roku w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod nazwą „Batorego – Kwiatowa" w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§6	Ustalono obowiązek przeprowadzenia archeologicznych badań interwencyjnych o charakterze nadzoru archeologicznego nad pacami ziemnymi w zakresie określonym inwestorowi pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Określono warunki remontów budynków i prac projektowych z naciskiem na utrzymanie substancji w stanie możliwie niezmienionym, w tym ceramicznych pokryć dachowych, drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej, a kolorystyka obiektów wymaga starannego opracowania. Ustalono, że wszelkie prace projektowe, rewaloryzacyjne, budowlano-remontowe i konserwatorskie, a także lokalizacja nowych obiektów wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Nałożono obowiązek uzgadniania elewacji budynków z Burmistrzem.

- Uchwała NR XXXVII.274.2013 Rady Miejskiej W Człuchowie z dn. 26 czerwca 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego tereny pod zabudowę mieszkaniową, usługi i przemysł w rejonie al. Jana Pawła II, al. Wojska Polskiego i ul. Kasztanowej w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§8 Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego	Określono warunki dla lokalizacji reklam, kolorystykę zagospodarowania, parametry ogrodzeń.
§9 Zasady ochrony środowiska,	W paragrafie wskazano obszary chronione, ustalono zasady kształtowania zasobu zieleni, gdzie określono znaczenie wartościowego drzewostanu oraz warunki jego zachowania lub wycinki.

Paragraf	Treść
przyrody i krajobrazu	
§10 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Cały obszar objęty opracowaniem znajduje się w strefie W. III ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej. Wskazano obszary i obiekty znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki wytypowane przez Burmistrza. Ustalono strefę pośredniej ochrony konserwatorskiej.

- Uchwała Nr LII.367.2014 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 12 listopada 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu obejmującego fragment al. Jana Pawła II wraz z obszarem przyległym od ul. Koszalińskiej do ul. Szczecińskiej w Człuchowie

Paragraf	Treść
§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Określono obszary i obiekty zabytkowe, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wytyczne ich ochrony. Wpisane zostały strefy pośredniej ochrony konserwatorskiej Południowego Przedmieścia Berlińskiego i Zachodniego Przedmieścia Kołdowskiego oraz strefy ochrony archeologiczno-konserwatorskiej wraz z zakresem ich ochrony.

- Uchwała nr XX.142.2016 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 31 maja 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego ternu pod zabudowę mieszkaniową, usługi, komunikację i zieleń obejmującego Stare Miasto z otaczającym śródmieściem w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§6 Zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego	W paragrafie wskazano tereny zielone, które stanowią podstawowe elementu systemu przyrodniczego miasta, takie jak drzewo postulowane do objęcia ochroną jako pomnik przyrody, zielone korytarze, aleje drzew, drzewa do zachowania. Dopuszczono rozbudowę systemu przyrodniczego oraz nakazano zachowanie nasadzeń liniowych, zieleni wysokiej. Określono warunki jakie towarzyszą uzasadnionym wycinkom. Wskazano warunki doboru gatunków, również w oparciu o historię miejsca.

Paragraf	Treść
	Nakazano ochronę i właściwe kształtowanie przedpoli ekspozycyjnych terenów o dużych walorach krajobrazowych.
§7 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Wskazano obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz stanowiska archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w tym strefy pełnej ochrony archeologicznej. Ponadto paragraf określa wymogi ochrony, zakazy, nakazy i wskazania dla obiektów o wartościach historyczno-kulturowych.
§8 Wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych	Wymieniono w oparciu o SUiKZP jakie obszary tworzą system przestrzeni publicznych. Wskazano co zalicza się do terenów zieleni urządzonej i komunikacji. Nałożono obostrzenia dotyczące wyposażenia ogólnodostępnych terenów publicznych. Określono zasady umieszczania reklam i i tablic informacyjnych w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej oraz pozostałych obszarach objętych miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Odniesiono się do lokalizowania obiektów tymczasowych.

- Uchwała nr XXIII.162.2016 Rady Miejskiej w Człuchowie z dnia 03 października 2016 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego: Grodzisko, Zamek, Park Miejski Lasek Luizy, Jezioro Miejskie Małe i Ośrodek sportu i Rekreacji (OSiR) nad Jeziorem Rychnowskim w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§5 Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego	W ramach przyjętych zasad znaczny nacisk położono na ochronę dziedzictwa kulturowego – w strefach ochrony archeologiczno – konserwatorskiej; walorów krajobrazowych oraz środowiska przyrodniczego.
§7 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Wskazano obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz stanowiska archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w tym strefy pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej. Dla zabytków wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczonych przez burmistrza w porozumieniu z konserwatorem zabytków ustalono szczegółowe zasady ochrony: ▪ wymóg ochrony zachowanych historycznych cech budynków i obiektów takich jak: pokrycie dachu, kąt nachylania głównych

Paragraf	Treść
	połaci, dyspozycji ścian, detali architektonicznych oraz pierwotnej kolorystyki; ▪ wytyczne dotyczące ocieplania budynków; ▪ wytyczne dot. remontów, przebudowy, rozbiórki, rozbudowy; Dla stref ochrony archeologiczno-konserwatorskich ustalono wymogi dla wszelkich prac prowadzonych w strefie W.I. (na obszarze Zamku i Wzgórza oraz grodziska) oraz obowiązki postępowania dla pozostałych stref. Strefy W.II oraz W.III określono jako otoczenia zabytku.
§8 Wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych	Wymieniono w oparciu o SUiKZP jakie obszary tworzą system przestrzeni publicznych. Wskazano co zalicza się do terenów zieleni urządzonej i tras z uwzględnieniem historycznego układu ścieżek pieszych i alejek. Nałożono obostrzenia dotyczące wyposażenia ogólnodostępnych terenów publicznych. Określono zasady umieszczania reklam i tablic informacyjnych w strefach ochrony konserwatorskiej oraz pozostałych obszarach objętych miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Ustalono zakaz lokalizowania obiektów tymczasowych.

- Uchwała nr Nr XXVIII.203.2017 Rady Miejskiej w Człuchowie z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ulicy Szczecińskiej w Człuchowie

Paragraf	Treść
§5 Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego	W ramach przyjętych zasad znaczny nacisk położono na ochronę dziedzictwa kulturowego – w strefach ochrony archeologiczno – konserwatorskiej; walorów krajobrazowych oraz środowiska przyrodniczego.
§7 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Wskazano obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz stanowiska archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w tym strefy pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej. Dla zabytków wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczonych przez burmistrza w porozumieniu z konserwatorem zabytków ustalono szczegółowe zasady ochrony: ▪ wymóg ochrony zachowanych historycznych cech budynków i obiektów takich jak: pokrycie dachu, kąt nachylania głównych

Paragraf	Treść
	połaci, dyspozycji ścian, detali architektonicznych oraz pierwotnej kolorystyki; ▪ wytyczne dotyczące ocieplania budynków; ▪ wytyczne dot. remontów, przebudowy, rozbiórki, rozbudowy; Dla stref ochrony archeologiczno-konserwatorskich ustalono wymogi dla wszelkich prac prowadzonych w strefie W.I. (na obszarze Zamku i Wzgórza oraz grodziska) oraz obowiązki postępowania dla pozostałych stref. Strefy W.II oraz W.III określono jako otoczenia zabytku.
§8 Wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych	Wymieniono w oparciu o SUiKZP jakie obszary tworzą system przestrzeni publicznych. Wskazano co zalicza się do terenów zieleni urządzonej i tras z uwzględnieniem historycznego układu ścieżek pieszych i alejek. Nałożono obostrzenia dotyczące wyposażenia ogólnodostępnych terenów publicznych. Określono zasady umieszczania reklam i tablic informacyjnych w strefach ochrony konserwatorskiej oraz pozostałych obszarach objętych miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Ustalono zakaz lokalizowania obiektów tymczasowych.

- Uchwała Nr XII. 99.2019 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 10 października 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ul. Królewskiej oraz przy ul. Rynek w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§ 4. Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego	Nowa zabudowa uzupełniająca zespół zabudowy, rozbudowa, nadbudowa, przebudowa powinna harmonijnie wpisywać się w istniejące zagospodarowanie. Określono strefę pełniej ochrony konserwatorskiej oraz ograniczoną strefę ochrony archeologiczno-konserwatorskiej. Ustalono warunki dla nowej zabudowy, w tym zasady materiałowe.

- Uchwała Nr XXIII.190.2020 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 29 października 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu od Ronda Miast Partnerskich do południowej granicy administracyjnej miasta, obejmującego Jezioro Miejskie w Człuchowie.

Paragraf	Treść
§6 pkt. 5. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej	Objęto ochroną zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków, w tym zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczone przez Burmistrza w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ustalono nakaz ochrony zachowanych historycznych cech budynków i obiektów, ustalono warunki dla ocieplania budynków oraz warunki rozbiórki i wymiany obiektów.

II. Wytyczne dla dalszego kształtowania przestrzeni

1. Zalecenia

Kierując się potrzebami ochrony konserwatorskiej do głównych działań przy zabytku po jego ówczesnym, właściwym rozpoznaniu powinno być zabezpieczenie i utrzymanie tegoż (wraz z otoczeniem) w jak najlepszej kondycji. Dotyczy to działania dla tzw. konserwacji zapobiegawczej. Brak działań profilaktycznych lub ich niewystarczający zakres przyczyniają się do możliwego pogorszenia stanu zabytku, w tym utratę jego substancji autentycznej. Nie należy jednak do tego procesu zaliczać naturalnego starzenia się zabytku, gdyż nie jest ono tożsame z degradacją.

Historyczne układy urbanistyczne albo ruralistyczne, to założenia przestrzenne zawierające m.in. zespoły budowlane, pojedyncze nieruchomości, ulice, sieci dróg, określony widok czy elementy wpływające na nastrój danego miejsca. Przedmiotem ochrony jest więc założenie przestrzenne nie zaś jego pojedyncze składowe, w tym te o charakterze niematerialnym. Bez względu na stan zachowania układy te podlegają zarówno ochronie jak i opiece jako zabytki nieruchome. Wpisanie układów historycznych do rejestru zabytków nie wyłączą możliwości wpisania do rejestru także ich składowych, a celem ich szczególnej ochrony powinny zostać potraktowane również osobno. Nie wszystkie bowiem nieruchomości czy inne formy przestrzenne znajdujące się w obszarze uznanym za historyczny są zabytkami. Nie wszystkie formy założenia przestrzennego podlegają ochronie konserwatorskiej, należy przy tym pamiętać, że wpisu układu do rejestru dokonuje się biorąc pod uwagę różne jego cechy i charakter historyczny. Zgodnie z orzecznictwem wpis układu do rejestru zabytków nie może być traktowany jako zastępczy

dla utworzenia stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego[5].

Kształtowanie się układu przestrzennego Człuchowa można zauważyć a poniższych mapach.

Mapa 1. Człuchów w okresie od 1796 do 1802 r.

Źródło: Fragment mapy ze zbiorów Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych.

Mapa 2. Człuchów w roku 1935.

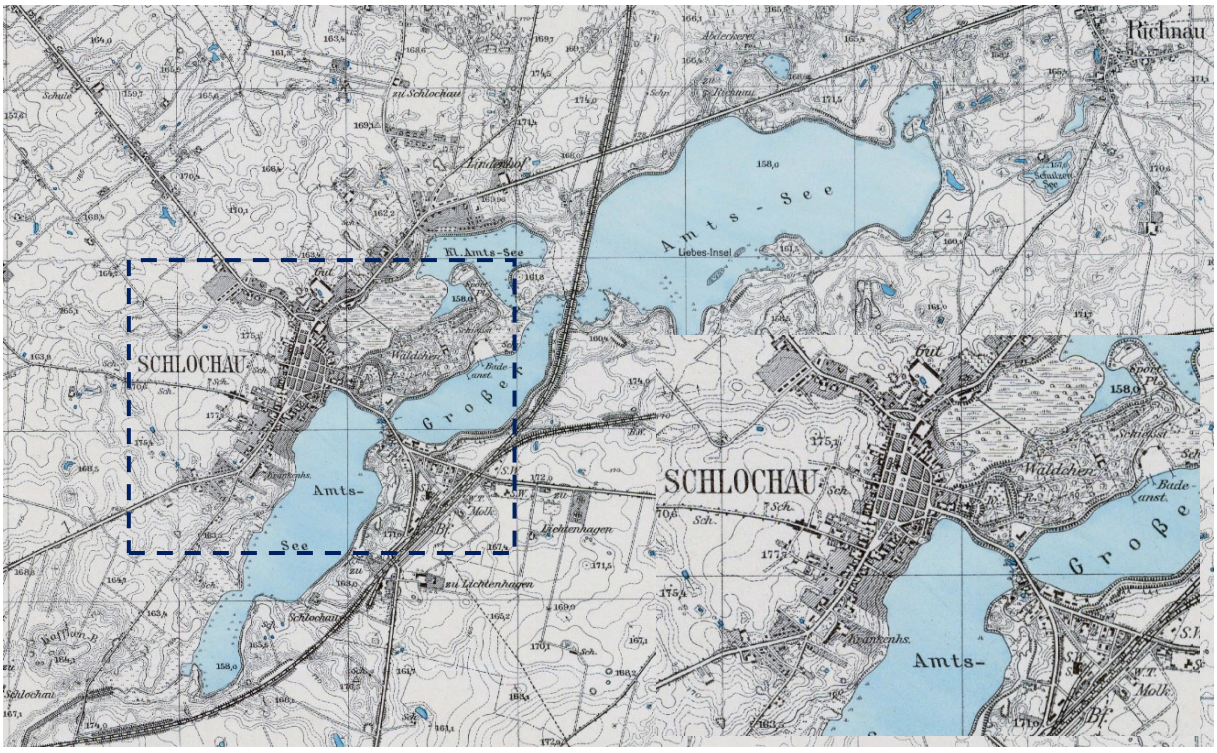

Źródło: Fragment mapy ze zbiorów Pracownia Zbiorów Kartograficznych i Reprografii Cyfrowej Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

[5] Wyr. WSA w Warszawie z 27.03.2009 r., I SA/Wa 1283/08, niepubl.

Strefami ochrony konserwatorskiej powinny zostać objęte również następujące tereny:

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego	Obszar
Uchwała Nr XXXII/250/2005 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 22 grudnia 2005 roku w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod nazwą „Batorego – Kwiatowa" w Człuchowie.	12 UO
Uchwała Nr LII.367.2014 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 12 listopada 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu obejmującego fragment al. Jana Pawła II wraz z obszarem przyległym od ul. Koszalińskiej do ul. Szczecińskiej w Człuchowie	15 MW, 16 MW, 18U, 06.MW
Uchwała nr XXIII.162.2016 Rady Miejskiej w Człuchowie z dnia 03 października 2016 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego: Grodzisko, Zamek, Park Miejski Lasek Luizy, Jezioro Miejskie Małe i Ośrodek sportu i Rekreacji (OSiR) nad Jeziorem Rychnowskim w Człuchowie.	49MN/MW
Uchwała Nr XXIII.190.2020 Rady Miejskiej w Człuchowie z dn. 29 października 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu od Ronda Miast Partnerskich do południowej granicy administracyjnej miasta, obejmującego Jezioro Miejskie w Człuchowie.	33U, 20MW, 27UM, 19MW, 18MW, 17MW, 21MW, 2MN

2. Sugerowane zapisy dla stref ochrony konserwatorskiej dla dokumentów planistycznych:

1. Wyklucza się możliwość stosowania dachów płaskich w budynkach frontowych.
2. Dla budynków zabytkowych zaleca się wprowadzania nakazu stosowania tynków renowacyjnych, ale tylko na budynkach które muszą zostać pokryte. Należy wprowadzić zakaz stosowania tynków cementowych, gipsowych oraz wapiennych a także tych powstałych w wyniku ich mieszania.
3. Prace remontowe powinny opierać się na kontynuacji pierwotnych założeń projektowych oraz powodować jak najmniejszy uszczerbek wartościowej substancji.

4. Podczas remontów, przebudowy i innych czynności mających na celu poprawę stanu nieruchomości należy:
    - sprawdzić stan zwilgocenia fundamentów oraz w razie konieczności zastosować osuszanie i odpowiednią izolację;
    - sprawdzić ubytki zaprawy w budynkach ceglanych oraz w razie konieczności uzupełnić zaprawami przeznaczonymi do renowacji, na bazie wapna trasowego lub hydraulicznego.
5. Dla budynków zabytkowych należy wprowadzić zakaz obłożenia elewacji materiałem izolacyjnym, ocieplanie pomieszczeń możliwe jest wyłącznie od wewnątrz, aby zachować fasadę w oryginalnym kształcie;
6. Elewację budynku należy traktować jako spójną, rytmiczną kompozycję, na którą składają się:
    - strefy międzykondygnacyjne;
    - układy okien i drzwi;
    - podziały zastosowane w oknach;
    - detale architektoniczne;
    - systemy odprowadzania wody deszczowej;
    - zakończenia wywietrzników.
7. W razie konieczności wymiana okien powinna odbywać się równolegle w obrębie całej elewacji.
8. Wymiana skrzynkowych, drewnianych okien na współczesne, o wysokiej izolacyjności cieplnej i akustycznej, musi odbywać się przy zachowaniu oryginalnych proporcji i podziałów.
9. Zakazuje się dobudowy lukarn w budynkach zabytkowych.
10. Zakazuje się sytuowania nowych otworów dla okien połaciowych od strony frotowej budynku.
11. Zakazuje się dobudowy szybu windowego za wyjątkiem umieszczenia go w duszy klatki schodowej, bez zmiany jej parametrów wyjściowych.
12. Wymiana zwykłych okien na porte-fenêtre dozwolone jest tylko na elewacjach podwórzowych po ówczesnym sprawdzeniu nośności ścian i całej konstrukcji.
13. Po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków możliwe jest umieszczę elementów sprzyjających sytuowaniu zieleni w płaszczyźnie wertykalnej.

14. Nowopowstałe budynki powinny być spójne i wzorowane na sąsiedztwie, w tym również elementy elewacji powinny być proporcjonalne do budynków sąsiednich.
15. Nowa zabudowa nie może przysłaniać osi widokowych oraz zakłócać ekspozycji dominant przestrzennych.
16. Należy dążyć do uzupełniania zabudowy kwartałowej.
17. Zaleca się ustalenie maksymalnej wysokości zabudowy we wszystkich strefach ochrony konserwatorskiej do III kondygnacji nadziemnych i do 12,0 m oraz zachowaniem proporcji zabudowy sąsiadującej. Dopuszcza się stosowanie niższych wartości zgodnie z zasadą dobrego sąsiedztwa.
18. W strefach pełnej ochrony konserwatorskiej należy dążyć do odtworzenia dawnej kompozycji, w tym rekonstrukcji:
    - nawierzchni oraz sieci dróg i ścieżek;
    - układu szaty roślinnej;
    - małej architektury;
    - bram;
    - ogrodzeń;
    - fontann;
    - schodów;
    - balustrad.
19. Należy zadbać o spójne nazewnictwo i parametrów dla stref ochrony konserwatorskiej
    we wszystkich dokumentach miejskich.

Zaleca się również przygotowanie instruktarza dla właścicieli i zarządców nieruchomości zabytkowych informujących o ich obowiązkach oraz zawierającego dobre praktyki gospodarowania.

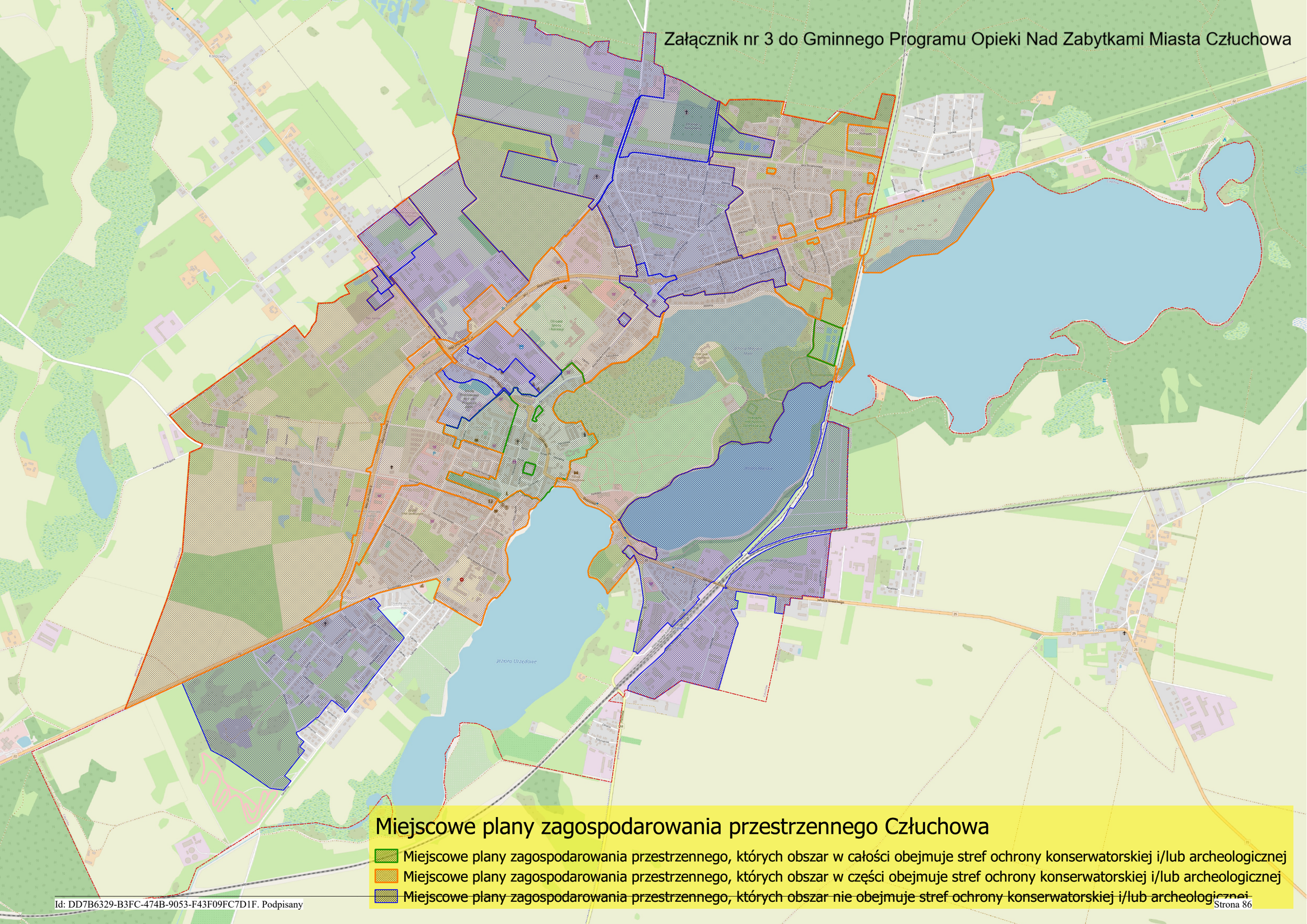

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Człuchowa

- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, których obszar w całości obejmuje stref ochrony konserwatorskiej i/lub archeologicznej
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, których obszar w części obejmuje stref ochrony konserwatorskiej i/lub archeologicznej
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, których obszar nie obejmuje stref ochrony konserwatorskiej i/lub archeologicznej

Uzasadnienie

Podjęcie niniejszej uchwały związane jest z realizacją ustawowego obowiązku, zgodnie z którym Burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność *zabytków* dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

5) określenie warunków współpracy z właścicielami *zabytków*, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Miejska po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jest on ogłaszany w dzienniku urzędowym.